

TRAGANJA HVARSKOGA KRUGA

JOSIP VONČINA

Do kraja prve četvrtine 16. stoljeća na otoku je Hvaru steklo glas nekoliko književnika koji su svoja djela pisali hrvatskim jezikom. Svjedočanstvo o njima ostavio je Hvaranin dominikanac Vinko Pribojević u govoru *De origine successibusque Slavorum*, održanom 1525. i tiskanom 1532.¹ Dajući pregled književnika u Dalmaciji, Pribojević spominje da su još »u ovo naše doba živi muževi, koji su glasoviti zbog svog književnog rada«, među njima »Jeronim Brtučević, Hanibal Lucić, Petar Hektorović, koji je osim ostalog rada preveo uz opće divljenje na ilirski jezik elegantnim stihovima Nazonovo djelo *O ljubavnom lijeku* ne izostavivši ni slova, i Mikša Pelegrinović, sva četvorica Hvarani«.² Kako je i sam Pribojević bio Hvaranin, vjerojatno je bar sa svoga otoka nabrojao sva književnička imena. Jedan od tih pisaca – Jeronim Bartučević – nije nam danas poznat po djelima, a preostala trojica – Lucić, Hektorović i Pelegrinović – dala su starijoj hrvatskoj književnosti tako značajne priloge da ih ne može zaobići ni jedna – ma kako uzorna – antologija te književnosti. Budući da se nikada prije i nikada kasnije u toku starije hrvatske književnosti nije na Hvaru okupila tako brojna i tako plodna skupina pisaca, nećemo pogriješiti nazovemo li ih hvarskim krugom.

Razvoj jezika u književnim djelima hvarskoga kruga po nečemu je sasvim osobit. Ne bi se smjelo zaboraviti da je otok Hvar u 16. st. ne samo čakavski kraj u području jake staroslavenske tradicije nego da se do javljanja hvarskoga kruga već stoljeće (od 1420) nalazi pod mletačkom upravom, što samo po sebi nameće mogućnost da su u njegov govor prodirali utjecaji talijanskog jezika. Kad bi se u svjetlu toga tražio najvjerojatniji put kojim bi morao krenuti jezik

¹ Vincentius Priboevius Vinko Pribojević, *De origine successibusque Slavorum* (O podrijetlu i zgodama Slavena). Uvod i bilješke napisao i tekst za štampu priredio akademik Grga Novak. Preveo i kazalo imena sastavio Veljko Gortan. JAZU, Zagreb 1951.

² *Nav. djelo*, str. 190–191.

hvarskih djela, valjalo bi pretpostaviti jedno od takvih rješenja u kojem bi se ogledala ili čakavština sa staroslavenskim slojem, ili možda čakavština sa znatnim talijanskim primjesama.

U djelima svih književnika toga kruga došlo je, međutim, do jezične stilizacije po kojoj njihov jezik – u drugačijem smislu – manje ili više odstupa od hvarske čakavštine kakva je danas i, pogotovu, kakva je mogla biti prije više od četiri stoljeća. O tome govori Marin Franičević:

Lucić je ... stvarao svoj književni jezik gotovo jednako na bazi čakavski obojene štokavštine kojom se govorilo u Dubrovniku i kojom je pisala prva generacija pjesnika, kao i same hvarske govorne i pisane čakavštine. Slično su, uostalom, postupali i ostali njegovi suvremenici ne samo Hvarani nego i Splitsani i Zadranici pa i sami Dubrovčani koji su prihvatili i bogatu čakavsku tradiciju, ali je to kod Lucića mnogo izrazitije. Tendencija spajanja čakavskih i štokavskih elemenata u svojevrsan koiné koja se u XVI. stoljeću na ovim prostorima stalno javlja, kod Lucića je gotovo potpuno ostvarena, pa je njegov poetski izraz nov i po jeziku. I da se nije radilo o jednoj, u stvari perifernoj kulturi koja je u tim teškim prilikama, uza sve svoje unutarnje snage, jedva egzistirala, htjeli mi to ili ne, historija bi se našega književnog jezika vjerojatno kretala drugim koordinatama kojima je neke elemente bio postavio i Hanibal Lucić.³

S Hektorovićem je nešto drugačije:

Obično se kaže da je Hektorović pisao stihove ondašnjom hvarskom čakavštinom, ali to je samo djelomično tačno. Upoređen s Lucićevim, Pelegrinovićevim ili Parožićevim, Hektorovićev jezik izlazi znatno bliži govornoj podlozi, ali ipak nije to govorni jezik kakvim je, npr., pisana suvremena dijalektalna poezija. U našoj starijoj književnosti nema međutim, ni jednoga poznatog pisca koji pod utjecajem pisane riječi nije bar pokušao stilizirati stvarajući tako vlastiti književni jezik. To je dakako činio i Hektorović, samo u manjoj mjeri od ostalih.⁴

Iz Franičevićevih se ocjena može razabrati da je jezik dubrovačkih djela jako utjecao na Lucića, Pelegrinovića i Parožića, ali ne toliko i na Hektorovića. U Lucićevu se slučaju može imati na umu njegovo odu-

³ Studija o Luciću u *Pet stoljeća hrvatske književnosti, Lucić-Hektorović*, Zagreb 1968, str. 10–11.

⁴ Studija o Hektoroviću, PSHK, *Lucić-Hektorović*, str. 165–166. Do u osnovi istih rezultata dolazi i Aleksandar Mladenović u zaključku monografije *Jezik Petra Hektorovića*, Matica srpska, Novi Sad 1968, str. 198. Isp. i Bratoljub Klaić, *Jezik Hanibala Lucića i Petra Hektorovića*. Prilog historijskoj gramatici hrvatskog jezika, PSHK, *Lucić-Hektorović*, str. 267.

ševljenje za Dubrovnik i za dubrovačko društveno uređenje (to je Lucić izrekao u pjesmi *U pohvalu grada Dubrovnika*), pa i njegovo poznato nepovoljno stajalište prema hvarskom puku. Ali dok je Lucić stihove:

Vargal sam sve na stran raskoše; ne stojim / U linost nego stan
podvignut nastojim, / Razrušen ki je bil malone sasvima / *Od
mnoštva koje dil razbora ne ima (Jeronimu Martinčiću 105, 105–
–108)*⁵

napisao očito odmah nakon Ivanićeve bune 1510–1514. i pod njezinim neposrednim dojmom, o Hektorovićeve stavu prema toj buni ne znamo jer ne raspolazemo njegovim djelima iz toga ranog razdoblja. No Hektorović, čija se mnogo hvaljena ljubav prema puku očituje u *Ribanju* tako što on uzima na put dva hvarska ribara kao ravnopravne sugovornike, ipak je bio patricij. I u njegovu se glavnom djelu dobro zna tko je gospodar i tko to nije, a u korablji kojom putuje u Dubrovnik također je jasno tko je tko »meju onimi koji služahu i ki služeni bihu« (pismo Pelegrinoviću, str. 223). Uostalom, u tom istom pismu Hektorović s oduševljenjem govori o svom putu »do onoga slavnoga grada (kojim se svi dičimo) Dubrovnika«, s čijim je pjesnicima – osobito Mavrom Vetranovićem i Nikolom Nalješkićem – bio vezan prijateljskim vezama. Izlazi da su i Hektorović i Lucić, pa i Pelegrinović, imali podjednako dobre veze s Dubrovnikom, ali je ipak od njih Hektorović u najvećoj mjeri ostao pošteđen dubrovačkoga jezičnog utjecaja.⁶ Veza Hvar-Dubrovnik može se stoga smatrati labavim mjerilom stupnja jezične stilizacije u hvarskome krugu.

Ako se odnosom prema Dubrovniku ne može dobro objasniti zašto je Hektorović ostao »tvrđim« čakavcem nego Lucić ili Pelegrinović, valja istaći da su posljednja dvojica u svojim djelima odrazila mnogo

⁵ Djela Hanibala Lucića i Petra Hektorovića navode se ovdje prema izdanju u *Pet stoljeća hrvatske književnosti, Hanibal Lucić – Petar Hektorović*, priredio Marin Franičević, Matica hrvatska – Zora, Zagreb 1968; prva arapska brojka znači pri navođenju stranu na kojoj se u spomenutom izdanju navod nalazi a druga (ili druge dvije) redne brojeve stihova. Navodi iz *Jejupke* Mikše Pelegrinovića dani su prema VIII knjizi *Starih pisaca hrvatskih* (JAZU, Zagreb 1876, priredili F. Rački i M. Zepić); tekst *Jejupke* uspoređen je s trogirskim rukopisom (u rukopisnom zborniku što se čuva u Jugoslavenskoj akademiji pod signaturom I b 83) i usklađen s današnjim pravopisom, a grafija silabičkoga *r* (*ar*) prilagođena je Franičeviću izdanju djela Lucića i Hektorovića u PSHK; rimska brojka znači »sreću« u trogirskom rukopisu a arapske – redne brojeve stihova. Navodi iz *Šeste gospođe* dubrovačke, tiskane verzije posebno su označene kraticama [d. v.].

⁶ Bratoljub Klaić (*Jezik...*, str. 271) ističe ijekavštinu Hektorovićeve poslanice Nikoli Nalješkiću kao dokaz poštovanja prema Nalješkiću, Dubrovniku i svemu dubrovačkom. Ne bi, ipak, trebalo zaboraviti da je to jedina Hektorovićeve pjesma koja se nije sačuvala u hvarskom originalu, nego u dubrovačkom prijepisu, što bi moglo objasniti i njen ijekavizam.

šire odnose nego Hektorović. Da bi se to vidjelo, treba se – pri nedostatku bogatijih podataka iz života trojice književnika – obratiti njihovim djelima.

Ali pored jezičnog račvanja izricale su se na Hvaru početka 16. st. oprečne misli o položaju otoka i njegovih stanovnika u sudaru različitih sila na ovom dijelu Balkana. Hvalitelj Slavena i slavenstva Vinko Pribojević, kada se zamisli nad tegobama svojega rodnog otoka i s tim se u vezi obraća svojim suotočanima, nastoji ih uvjeriti u ovo:

Vi ste najprije sami obnovili svoj grad, a zatim *sklopili s Mlečanima savez vječnog mira. Stekavši vama tako milu slobodu, sve do naših dana živite s njima u vjernoj zajednici obdareni osobitim povlasticama (ta i senat imate, sami sebi birate blagajnike i sami raspolazete svojom blagajnom) i oslobođeni mnogih javnih daća. Iako ste u nastojanju pojedinaca, da steknu jednak dio u upravi naše komune, zapadali često u različite sukobe, prema neprijatelju uvijek ste pokazivali muževnu i odlučnu hrabrost, jer se čini, da je običaj svih Hvarana, i plemića i pučana i seljaka, da vole junački podnijeti smrt nego okusiti čak i najmanje nasilje ropstva.*⁷

Među Hvaranima što uživaju od Mletaka blagoslovljenu slobodu (koja se sastoji u vlastitu senatu, blagajnicima i blagajni) nalazilo se, kao što kaže Pribojević, pojedinaca koji su nešto rovarili nastojeći da se i njihov glas čuje u upravi komune, i tako ta hvarska sloboda dobiva svoje naličje. Ako se i prihvati objašnjenje da Pribojević ima na pameti samo Ivanićevu bunu⁸ (iako su, prema Pribojeviću, Hvarani »zapadali često u različite sukobe«, njegovo mišljenje o Mlečanima kao osloboditeljima sigurno nisu dijelili mnogi Hvarani, ponajprije – što je osobito važno – pojedini patriciji. Jednim od takvih bio je čak i Hanibal Lucić, kojeg je, doduše, Pribojević u svom govoru spomenuo, ali bez posebne pohvale kakvom je počastio Hektorovića. Lucićeve riječi o Mlecima (u pjesmi *Milici Jeronima Koriolanovića* 118-119, 59-64) nepristran su sud o tadašnjoj mletačkoj moći i slavi, izvučen iz konteksta odnosa Mleci – Mletačka Dalmacija. Ali kada baci pogled na domaće tlo, Lucić misli drugačije i hvarskoj »slobodi« daje novo osvjetljenje. On se, Pribojeviću usprkos, ne ustručava da u pjesmi *U pohvalu grada Dubrovnika* istakne:

Slobodan i vičan njima si, dobro znaj, / I od svih različan koji su tebe kraj, / Blago tvoje mnozi i slobod ki vide, / Podložni, ubozi tebe nenavide (97, 25-28)

⁷ *Nav. djelo*, str. 210-211.

⁸ Grga Novak, *Dalmacija i Hvar u Pribojevićevo doba*, u nav. izdanju Pribojevićeva govora, str. 15.

i dalje:

Tim jarma nikadar na njemu,⁹ još ne bi, / Tim *vazda gospodar bio je sam sebi* (98, 63–64)

Nikada se Lucić (a doista i nitko iz hvarškoga kruga) nije sjetio da na ovakav način uzveliča i neku hvarsku slobodu, koju je (možda ipak samo iz oportunističkih razloga) vidio Pribojević.

Na temelju toga možemo zaključiti da su na Hvaru u prvoj polovici 16. stoljeća postojale dvije struje: Pribojevićeva, zanesena za slavenstvo, ali u pitanjima o položaju samog otoka mletačkoj upravi lojalna, i lucićevska, kojoj je bilo jasno da, doduše, postoji mletačka sila, ali da od Mlečana darovana sloboda nije nikakva sloboda te da je u susjedstvu Hvara nezavisan samo Dubrovnik. Ali je ta druga struja (a vidi se to i u Lucića) dobro znala kako je Dubrovnik, koji se održava vještom diplomacijom, ipak odviše slab a da bi mogao postati oslobođiteljem Mletačke Dalmacije.

Hektorović se nalazi nekako po sredini između te dvije struje. On je, doduše, s Lucićem podijelio onaj isti stav što su ga prema nazivu jezika imali odreda književnici hrvatskoga jezičnog izraza u Mletačkoj Dalmaciji. Usprkos s onu stranu Jadrana i u latinista uobičajenom nazivu *lingua illyrica*, oni ga zovu *jazikom harvackim*: u tome se ti književnici opiru mogućim povijesnim odjecima (prema kojima bi se njihov jezik mogao potcijeniti jer je prozvan prema povijesnoj rimskoj pokrajini Ilirika) a ne uvode nikako pokrajinsko ime (npr. jazik dalmatinski).

U svemu ostalom Hektorović je dosta umjeren: dobar »baščinac« koji strepi pred Turcima, ali mu ne padaju na pamet grešne misli pa i ne primjećuje da je mletačka vlast nešto protiv čega bi se trebalo buniti. Noseći možda u duši bol što mu domovina nije slobodna, on se najradije zatvara u Tvardalj ili pak polazi da se na idiličnom morskom putovanju nauživa mira i slobodnih, ali svima izvan njega nepoznatih misli. Pa i kada piše društveno i nacionalno vrlo angažiranom Mavru Vetranoviću, ostarjeli Hektorović više misli na onaj svijet nego na probleme svojega vremena. Zemljopisna karta Hektoroviću suvremenog svijeta po kojem se on – stvarno ili u mašti – kreće vrlo je mala, istovetna s onim što on voli zvati »baščinom«: Od Staroga Grada do Nečujma, Splita ili Dubrovnika.

Nasuprot Hanibalu Luciću i Petru Hektoroviću, treći i najmlađi među njima – Mikša Pelegrinović – u svojim je djelima propustio izjaviti išta o imenu naroda i njegova jezika. Upravo se zato Pelegrinovićeva *Jejuška* – koju su mu vratila novija znanstvena istraživanja¹⁰ – lako mogla shvatiti kao maskerata s jedinom svrhom: da za karnevalskih dana raspoloži zabave željno društvo renesansnih gospoja i gospara.

⁹ Tj. na Dubrovniku.

¹⁰ Milivoj A. Petković, *Dubrovačke maskerate*, Posebna izdanja SAN, knj. CLXVI, Beograd 1950, 178 str. – Anton Kolendić, *Jejuška i njen*

Suvremeni sud o Pelegrinovićevoj maskerati

Tako se povijest starije hrvatske književnosti našla u žestokoj operci prema najvjerodostojnijem svjedoku-suvremeniku koji nam svojom živom riječju prenosi glasove o tome kako je visoko bio cijenjen Pelegrinovićevo pjesmotvor, i to ne samo u užem mu hvarskom zavičaju nego i u čitavoj južnohrvatskoj književnoj republici. Taj je svjedok sâm Petar Hektorović.

Preostaje nam zato dvoje: ili da Hektorovićev sud o *Jejupci* Mikše Pelegrinovića ocijenimo kao neiskreno laskanje, ili da *Jejupku* pokušamo drugačije čitati.

U toj dvojbi neće biti naodmet ako se prisjetimo da nam se nude dva Hektorovićeve teksta upućena Pelegrinoviću: posveta uz prijevod *Knjiga Ovidijevih od lika ljubenoga* (datirana 1. ožujka 1528) i pismo od 20. listopada 1557. Već se u prvom od njih Hektorović-četredesetjednogodišnjak odaje kao obraćenik od mogućih svojih mladenačkih ljubavnih dogodovština i pjevanja o njima:

zatim veliko vrime u razmisli imaju li ovi trudi moji na svitlo izajti za veliku priproščinu, nepristalstvo i neslatkost kâ mi se mni u njih, li hotih da izajdu, videći našega strane jezika toli betežne i nalipom nepokojne ljubavi istrovane (posveta Pelegrinoviću, str. 253)

dajući (na kraju prijevoda) jasan recept za lijek protiv ljubavnih bolova – djelatnost:

Zato dim tko će van uze se slobodit, / Nemoj to dni zaman ni noći provodit. / ... Tako zaman-stanje ljubi nepošten blud, / Tko ima težanje, svarci će takov trud (256, 155–156 i 165–166)

Može li se, dakle, umovati da se još stariji (sada već sedamdesetogodišnji) Hektorović ponovo prometnuo u oduševljena »ljubovnika« kada u pismu od 20. listopada 1557. javlja Pelegrinoviću kako je *Jejupka*, ta maskerata koja »govori ... o ljubavi i o stvarima, koje su s njom u svezi« (Kombol),¹¹ ocijenjena i »pohvaljena ... kakono stvar zamirita i izvarsna, kojuno ti nikad u pridnja vrimenta složi naredno i upisa« (pismo Pelegrinoviću, str. 223)!? Ako se uzme da Hektorović iz 1557. nije mogao toliko opovrći sebe sama iz 1528. (a to je potpuno

autor, »Republika«, god. XVIII (Zagreb 1962), br. 2–3, str. 79–93; br. 4, str. 155–162; br. 6–7, str. 253–260. – Marin Franičević, *O autorstvu »Jejupke« i o Mikši Pelegrinoviću*, »Kolo«, god. I (CXXI), Zagreb 1963, br. 9, str. 483–495; br. 10, str. 579–590. – S autorstvom bi Pelegrinoviću trebalo vratiti i izvorni, čakavski naziv djela: *Jejupka* (a ne: *Jejupka*).

¹¹ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, II izdanje, priredili Milan Ratković i Jakša Ravlić, Matica hrvatska, Zagreb 1961, str. 105.

u skladu s toliko proširenim stavom naših starih pjesnika da su se u zreloj dobi konačno odricali svojih – pa i tuđih – ljubavnih jadikovki iz mladih dana), može se jedino zaključiti: Hektorović nije u *Jejupci* vidio – pa ni visoko ocijenio – ljubavnu pjesmu, nego nešto drugo. Ali što?

Odjeci u *Jejupci*

Nastojanja povjesničara starije hrvatske književnosti oko lika Ciganke u *Jejupci* odreda su upravljena u jednom jedinom smjeru: da nam taj klasični lik predoče u onom svjetlu kako bismo ga željeli vidjeti iz motrišta 19. ili 20. stoljeća. Svi prikazi Ciganke – opširniji ili sažetiji – mogu se svesti na ono što kaže Kombol:

gata Čubranovićeva ciganka . . . nekolikim gospođama redom; a o čemu da im govori, ako ne o ljubavi i o stvarima, koje su s ljubavlju u svezi, bilo da im proriče porod i sreću djece, bilo da ih podučava, kako će uza se privezati muža ili ljubavnika i kako će njegovati svoju ljepotu.¹²

Tome nije toliko krivo što se rekonstrukcija obavljala na temelju kraće (dubrovačke, tiskane, »Čubranovićeve«) verzije, jer se i u njoj nalazi dovoljno nagovještaja da Pelegrinović nije u Ciganki svoje maske-rate želio dati samo gitaru nego mnogo više od toga. Trogirski bi nas verzija, doduše, mogla stihovima:

Poskit poni meni ruku, / ja ću t' sreću od počela kazivati ter do čela (uvodna pjesma 73–75)

učvrstiti u mišljenju da je s tradicionalno shvaćenom Cigankom sve u redu i da ona – sve što vidi – vidi iz dlana.

a) Iz Biblije

U građenju slike o Ciganki temeljito se zaobilazila množina, njenih reminiscencija iz kršćanskih crkvenih knjiga, a upravo takvim mjestima *Jejučka* obiluje. Ciganka je zapravo gitaru koja se ne samo ne ustručava pripovijedati riječima iz molitava¹³ nego na više mjesta ističe da govori u božje ime. Na početku XIII »sreće« ona sebe vrlo jasno zove prorokom:

¹² *Nav mjesto.*

¹³ Na primjer, u stihovima: »A kune t' se u posalju, / tako ga meč ne probio! / da te ni vik ozlobio / ričju, dilom ni misalju« (XV, 721–724) lako prepoznaje-mo uzor: quia peccavi nimis *cogitatione, verbo et opere* . . .

Tko je uzmnožan, moja jelo / sva otajna da ti pravi / sreće koji t' Bog pripravi / i s njim dobro, krasno i velo? / Nitko, da znaš, ma ljubavi; / er sva kâ su još došasna, / kazuju se jak i časna, / već komu jih Bog objavi. / Dali ja ću t' štogod riti / što je meni znati dano (565-574)

Te nas proročanske namjere Cigančine mogu u *Jejupci* navesti na vrlo važan trag. Nastupajući pred gospojama, ona u uvodnoj pjesmi spominje svoja četiri sina, kojima su imena: Dančul, Aliver, Elez i *Danio*. Tome je vrlo lako naći podudarnost u Bibliji, i to posve određeno: u starozavjetnog proroka Daniela.¹⁴ *Jejupci* i knjigama Danielovim naći će se zatim još ove paralele: tumačenje snova (XIII »sreća«) i spominjanje triju kovina: zlata, srebra i mjedi (IX »sreća«). Pelegrinovićevoj pobožnoj, u Bibliju i te kako upućenoj publici moglo je i to biti dovoljno da u mislima nadoveže ono što se u proroka Daniela još nalazi: stravični ratovi, propadanje carstava, pojava »narodu izabranom« sklonoga kralja i – napokon – narodno oslobođenje. Za starozavjetne proročke knjige kazano je:

Ta književna vrsta nastaje u vrijeme nacionalnih potresa. Prvotni joj cilj nije da opisuje povijesna djela, nego da ih osmisli. Pisac, uvjeren da je Bog planirao tok povijesti, simbolima i znakovima nastojim otkriti (*apokalypto*) tajnu povijesti, tj. konkretne događaje protumačiti kao prolaznu kušnju koju treba izdržati dok umjesto nje ne dođe trajni mir.¹⁵

b) Iz ondašnjega trenutka Hrvatske

Mikši Pelegrinoviću – Hrvat u koji se rodio i živio na tlu što su ga od njegove zemlje otrgli Mlečani – takav je uzor mogao dati vrlo dobrih pouka kako da uvijeno kaže ono što ga tišti kada gleda »rasutu baščinu«. Zato on odabire vječnu temu – gatanje i Ciganku – ali u njezino pripovijedanje unosi mnogošta što nije imalo smisla kazati običnoj hvarskoj patricijki ili pučanki.

Poznato je (nakon tolikih ponavljanja!) da se pred Cigankom u dubrovačkoj, tiskanoj verziji reda šest gospođa, što je ondje jasno pokazano podnaslovima (*Prvoj gospođi, ... Šestoj gospođi*). U takvoj podjeli ostaje zagonetka: tko je *gospa* kojoj se stalno obraća Ciganka u uvodnoj pjesmi (prije nagovještaja *Prvoj gospođi*)? U tiskanoj verziji to je »nulta gospođa« jer su priređivači tiskanog izdanja *Jejupke* izvorne naslove »sreća« promijenili u »Prvoj gospođi« itd.

¹⁴ Prvoj trojici (koja se u Bibliji zovu Hananija, Mišael i Azarja) imena su u *Jejupci* promijenjena, a četvrtom, najvažnijem (Cigančinoj »veljoj nadi«) ostalo je biblijsko ime: *Danio*.

¹⁵ Dr. Ante Kresina u Uvodima i napomenama uz knjige Staroga zavjeta, *Biblija*, Stvarnost, Zagreb 1968, str. 287-288.

U Pelegrinovića ne samo da se čitaocu ne nagoviješta kako postoji više gospoja nego se među pet završnih strofa uvodne pjesme (koje su strofe ispuštene u tiskanoj verziji) nalazi ova krnja, već spominjana:

Poskit poni meni ruku, / ja ću t' sreća od počela kazivati ter do čela... (73-75)

Dojam je, dakle, da će Ciganka proricati sudbinu jednoj gospoји, i to svu njezinu »sreću« od početka do kraja (»od počela do čela«). Pa iako se toj pretpostavci opiru neke činjenice u tekstu,¹⁶ što može biti i samo uklanjanje traga pjesnika koji je namjerio govoriti o nečem drugom (zbog čega bi se čak moglo otići »sotto i piombi«!) – pokušajmo potražiti što je Pelegrinović mogao željeti kazati nekoj nepoznatoj, ali jednoj jedinoj »gospoји«.

Medini je – ni sâm svjestan toga – bio vrlo blizu onome što bi moglo biti pravom svrhom Pelegrinovićeve *Jejupke*. Po čemu se to Mediniju »cijela pjesma čini ... zbirkom gatanja i proricanja, kojim ciganka hrani lakovjerne slušaoce«¹⁷ (istakao J. V.)?

Autor *Jejupke* pisao je svoje djelo kada je nakon krbavske bitke (1493)¹⁸ došlo do snažnog naleta Turaka u hrvatske krajeve i kad postoje stalne, ali uzaludne želje hrvatskih banova da povrate izgubljena područja, među kojima i ona na krajnjem jugu. Nakon Mohača (1526) dolazi cetinski izbor i smjena vladara, kojim – poslije građanskog rata – postaje Ferdinand Habsburgovac, već i ranije poznat kao pomagač u planiranju prodora na jug. (Nije li to moglo ostaviti traga u Pelegrinovićevu optimizmu?) Kao odjek željama i planovima koji su se kovali na sjeveru, javlja se u mnogih intelektualaca južne Hrvatske, pa tako i u Pelegrinovića, svijest o zemljopisnom jedinstvu razuđenih udova, što se u *Jejupci* ovako odražava:

Prohodeći *Skenderiju*, / jur su tomu mnoga lita, / čuh reć muža gospodita / da svi ljudi sve umiju. / Dali došad ka *Dunaju*, / slišah tojer od gospode / na njih sajmu polag vode / da svi ljudi svaka znaju. / Zatim i *ovoj slavno misto* / takvoj da je, tvrdi i hvali (III 169-178)

Jasno je da svrha duga Cigančina puta (od Skadra do Dunava i odatle na Hvar) nije da potvrdi poslovicu. Lokaliteti tu dobivaju mnogo šire značenje: upozorenje na Skenderiju-Skadar, »istočna vrata« kroz koja, prema shvaćanju ondašnjih Hrvata na jugu, nije morala doći sa-

¹⁶ Na primjer: neki početni stihovi »sreća« stvaraju dojam da je upravo počela govoriti drugoj osobi (»Čuj me i ti, gospo slatka« IV, »Reć ću i tebi, moj jablane« VIII) ili proricanje dva sina u I a četiri sina u XII i sl.

¹⁷ Milorad Medini, *Povjest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, knj. I, Matica hrvatska, Zagreb 1902, str. 152.

¹⁸ Na Krbavu podsjećaju u *Jejupci* stihovi: »Pače nije nigdi nitko / komu dala nis' zabave, / kako da je vlah s *Karbave*, / gardeći ga jaderno i britko« (XVI, 749-752).

mo Ciganka nego i hrvatski s ostalim južnoslavenskim narodima; upozorenje na Dunaj (Budim?) kao sjedište ne samo ugarskoga kralja nego – kao što misli i Lucić – također bana hrvatskoga što ga u *Jejupci* spominje i Pelegrinović; i napokon, kao konačan veliki odsječak toga puta – probijanje Cigančino kroz bespuća prema morskoj obali i preko mora sve do Hvara. Ova posljednja relacija (Dunaj – Hvar [»ovoj slavno misto«]) simbol je od neprocjenjive važnosti: spona što spaja sjeverna područja hrvatske državnosti (s banom dalmatinsko-hrvatsko-slavonskim na čelu) i južna, izvan te državnosti – Mletačku Dalmaciju.¹⁹

S Pelegrinovićevom *Jejupkom* upravo počinje književničko poštovanje hrvatskoga bana, tako značajno za djela hrvatskih pisaca Mletačke Dalmacije, što će se javiti i u Hanibala Lucića i Brne Krnarutića. Taj »banski kompleks« – prva »grešna misao« koja se javila u glavi mladoga Pelegrinovića, koji je i sam mogao slušati ili čitati Pribojevićev govor – prvi se put nalazi u Cigančinim riječima kojima proriče porod u I »sreći«:

Drugoga ćeš vidit banom / od jezika od svih naju, / gdi stoluje na
Danaju / po milosti zgoru danom (105–108)

Dakle, ne samo što se kaže da će podanica Mletačke Dalmacije roditi hrvatskoga bana nego se daju i sve pojedinosti o tom banu kao instituciji: jurisdikcija (od jezika od svih naju = Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae), mjesto (Dunaj = sjever ili, možda, čak Budim), ustaljeni sinonim za vladanje (glagol *stolovati*), pa i prijevod formule *Dei gratia* (po milosti zgoru danom)!²⁰

U književnika hvarskog kruga, za razliku od Dubrovčana, ljubavi redovito nije svrha uživanje, nego postizanje bračne veze. Tako je ljubav shvaćena već u Lucićevim »pisnima ljuvenim« (pa npr. u 12. pjesmi njegova kanconijera onaj tko vili »bude garlit garlo i vrat bil i gladak« – »živiti će život sladak«). U pisaca hvarškoga kruga bračna veza dobiva napokon simbolično značenje: sjedinjenje osobama prikazanih država ili pokrajina. (To i nije čudno ako se zna da su se i inače

¹⁹ Saznavši da je radnja *Jejupke* prvotno smještena na Hvar (a ne u Dubrovnik, kojemu je samo kao književno djelo posvećena), lakše ćemo razumjeti – i to kao stvarnosti primjerene – zemljopisne okolnosti koje se nalaze u uvodnoj pjesmi *Jejupke*. Planine u kojima Ciganka sebe i djecu prehranjuje *hvojkama* i poji *od ros vodom* (stihovi 29 i 31) mogu biti planine u zaleđu obale nasuprot Hvaru (po svoj prilici Makarskog primorja), na koju obalu bježi Ciganka gubeći sinove, a *sinje more* (34) jest kanal što razdvaja Hvar od kopna.

²⁰ Formulu *Dei gratia* i nisu upotrebljavali hrvatski banovi (osim kad je u istoj osobi bila ujedinjena banska i biskupska čast, npr.: »Mi Šimun, po Božjoj i apostolskoj milosti biskup zagrebačke crkve i kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije ban...« – prijevod isprave iz god. 1530, isp. Vjekoslav Klaić, *Povjest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, svezak treći, dio prvi, Zagreb 1911, str. 98). Ali je za pisce Mletačke Dalmacije hrvatski ban jedini suveren Hrvatske, kojem su onda pridavali istu formulu kakvom su se kitili evropski monarsi.

u povijesti takva sjedinjenja postizala ženidbama.) Takvo simbolično sjedinjenje, u okviru Pelegrinovićeve gledanja u budućnost, dolazi i u II, simbolima zasićenoj »sreći« *Jejupke*:

Najparvo ću, ljubovnika / da izbereš, pak obljubiš, / *zatim život pri da zgubiš / ner ga pustiš do vik vika.* / Izabrat ga mož' s pozora, / gdi su šetnje, gdi su piri, / kolo, zbori, rati, miri / i po carkvah prez zazora. / Neću bega, neću slugu, / neću stara, neću mlada, / ni bogata, ni ću glada, / ni ću lipa, ni ću rugu. / Sridu ti je polja, barsti / meu svima ke t' pominjam, / a ovo ti li spominjam: / u plemenu tvoje varsti (129–144)

Dešifriraju li se Pelegrinovićeve aluzije, vezivanje za sva vremena značit će konačno sjedinjenje Mletačke Dalmacije (ili bar otoka Hvara) pod jedinstvenom vlašću (za Pelegrinovića je to ban). S kime će se vezati, jasno je bez mnogo razmišljanja, već na prvi pogled (*izabrat ga mož' s pozora*). Sredina u kojoj se izabranik nalazi jest gospodska (*šetnje, piri*) i kršćanska (*po carkvah*), ne bregovita (*sridu ti je polja*) i ne tuđinska (*neću bega*) ni potlačena (*neću slugu*), nego ona slavenska, tj. hrvatska sredina (*kolo*) gdje se ratuje i gdje se sklapa mir (*rati i miri*) ili – sasvim jasno rečeno: *u plemenu tvoje varsti*.

Pri jezičnoj čistoći koju je pokazao Pelegrinović²¹ nejasno je odakle ipak nekoliko turcizama. Jednoj od gospoja Ciganka govori:

Eto te pak sreća izruči / tak' da t' *bule* sve zavide, / erbo svaka ću-ju i vide / pod zaklopom tvojih ključu (XIV 673–676)

Shvatimo li te stihove doslovno, reći ćemo da je pjesnik zamislio kako su turske *bule* u najmanju ruku Hvarankine susjede kad mogu čuti i vidjeti stanje u njezinu – također doslovno shvaćenu – domu. Aluzija pjesnikova može značiti da je tu gospoja simbol domovine, kojoj će *bule* (= Turci) zavidjeti kad vide da je okupila sve što joj pripada. Iz te su perspektive sasvim razumljivi i oni himnički stihovi IX »sreće«:

A ja ti se sad obitam / verom mojom, kad to izvaršiš / i do konca sasvim svaršiš, / da te u pismih vik počitam (469–472)

Tako je Pelegrinović stigao na sam rub opasne stranputice. U njegovu je spjevu veličanje bana suzdržanije nego u Lucića i Krnarutića, ali je Pelegrinović indirektno najavio da je zanesen idejama koje – u krajnjoj posljedici – znače dezintegriranje mletačkog posjeda na istočnoj obali Jadrana. Ne objašnjava li to donekle i sudbinu same *Jejupke*? Šireći se uglavnom tajno, Pelegrinovićev integralni tekst nije nikada doživio tiskanje; prvi je put izveden u Dubrovniku, izvan do-

²¹ A koju ističe Kolendić, *nav. djelo*, str. 260.

hvata Mlečana, a tamo je i prisvojen, da napokon bude (u skraćenoj verziji) tiskan u samim Mlecima, ali na zalaganje jednoga Dubrovčani-
na i pod imenom drugoga.

U svjetlu semantike bit će korisno da promotrimo još jedan primjer iz *Jejupke*, i to s početka I »sreće«:

Ali hvala gospod Bogu, / moja kito od ružice, / vred ćeš parjat sve
tužice / i ščekati sreću mnogu. / Koju velmi veće žudiš / nego da si
caru lada / i kojoj si veće rada / nego svitom svim da sudiš (81–88)

Dobro je poznato kakav je semantički sadržaj imala riječ *car* u juž-
noj Hrvatskoj: to je turski sultan.²² Koja je to kršćanka bila što je
mogla doživjeti ikakvu sreću budući takvu »caru lada«? Ali i više od
toga. Shvatimo li bračnu vezu simbolom državnog sjedinjenja, pjesni-
kova je misao jasna: »brak« iz kojega će poteći ban (dakle priklju-
čenje banskoj Hrvatskoj) »gospoja« mnogo više želi nego biti »caru la-
da« (supruga), tj. doći pod tursku vlast, te tako postati sastavni dio
carstva koje »svitom svim sudi«.

Veneciji ne posvećuje Pelegrinović u *Jejupci* nikakve neposredne,
lako razmršive aluzije. Ali se možda neki žalac prema toj »kraljici
mora«, okupatorici Hvara, krije u onoj priči o »vojnu uzovitu« »kur-
varivih« očiju koji se s drugima »roči« ili u stihovima:

Imaš vojna kî ti kaže / da bi u te dušu udahal / i sam umarl al iz-
dahal, / i da nima ništor draže (X 481–484)

Ali, Cigančin je savjet:

Nemoj se, gospo, tim uzdati, / ni po lišcu sud' človika, / er mu nije
moć dovika / sarce, misal i čud znati. / *Zakle se je svemu rodu,* /
ne znam radi koga uzroka, / *zgubiti te u malo roka, / išće barže tuj
prigodu* (X 509–516)

Pa dok *more* (u XII »sreći«), koje – očigledno simbolično shvaćenoj
gospoji, tj. domovini – dosuđuje sudbina, predstavlja blagodat:

A sve more koje more / da brodeći svihe raspe / i opet jih blaga
naspe, / zato ti se zove more; / koje t' sreća tač' obeza / da ga ča-
ćom još zvat budeš (589–594)

²² Mavro Vetranović, npr., piše *Pjesancu slavi carevoj* imajući na umu ovo:
»Za koju, vajmeh, stvar uzrokom zlijeh ljudi / proljeva slavan car krstjansku
kru svudi« (PSHK, *Zbornik stihova XU. i XUI. stoljeća*, Zagreb 1968, str. 202).
U Hanibala Lucića čitamo o turskoj opsadi Roda: »Petkrat je tisuć sto ljudi *car*
sakupil, / Nevoljno toj mjesto s kimi je podstupil« (prva poslanica Jeronimu Mar-
tinčiću 106, 157–158).

u posljednjoj, XVIII »sreći« trogirskoga rukopisa dobiva »gospoja« savjet da ne plovi preko mora, u čemu se može nazrijeti upozorenje: čuvaj se onoga preko mora (tj. iz *Šeste gospođe* poznatog Zamorja):

Dušo duše moje i sarce / sarca moga do umora, / ne hod' vreda
priko mora / jer izbašne ne' bit smarce. / Većali su s morem vitri, /
dažji, snizi, gradi, gromi, / magle, munje, trisci tromi / na pogibil
tvoju hitri, / da te svaki njih naskoči / i korablju svū potopi (829-
-838)

Rascjepkanost tadašnje Hrvatske dovela je njezino stanovništvo do tužna stanja koje je obilato odraženo u *Jejupci*, i to ne bez važnosti za genezu motiva glavnom djelu drugoga Hvaranina, Hanibala Lucića; to je stanje: ropstvo. Već na početku *Jejupke*, u njezinoj uvodnoj pjesmi, Pelegrinović o tome opširno govori. Da bismo bolje razumjeli tu Cigančinu lamentaciju, valjat će da objasnimo ključnu riječ *gusa*. Obično smo skloni da je shvatimo dovodeći je u vezu s današnjom riječi *gusar*. Ali njoj ne odgovara posve već po tome jer u Pelegrinovića ne znači morskog, nego kopnenog razbojnika. Drugi Hvaranin, Lucić, međutim, svjedoči da bi se značenje te riječi na Hvaru 16. stoljeća moglo potanje odrediti. Već na početku *Robinje* izjavivši da »Jedva za odaju prispila prem biše / Kad se zgoda da ju Turci zarobiše« (65, 3-4), Lucić nadalje – pored drugih sinonima za Turke - upotrebljava upravo *gusu*: »Ja tako misleći kakono vazeta, / Isteče varveći taj *gusa* prokleta« (77, 385-386).²³ Štoviše, to i nisu pravi Turci, nego *martolosi*, koje spominje sama robinja (»Jer vridne më svite, ma mladost kê nosi, / Sve mi su raznite od zlih *martolosi*« 75, 301-302) i Derenčin (»A vam, *martolosi*, karvi se ne napit, / Ja ne znam kako si mogu se ustarpit« 87, 751-752). Zavirimo li u pristupačne priručnike,²⁴ lako ćemo zaključiti da se iza *guse* ne krije poetski izraz, nego oličenje jada što je snalazio bjegunca na svakoj međi turskih posjeda, pa tako i najisturenijega kopna prema otoku Hvaru.

²³ U tom se smislu ne možemo složiti s objašnjenjem riječi *gusa* u Tome Matića (*Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*, »Rad JAZU«, knj. 231, Zagreb 1925, str. 192-283 i knj. 233, Zagreb 1927, str. 22-84); isp. knj. 231, str. 225.

²⁴ Za značenje riječi *martolos* isp. u Bratoljuba Klaića (*Veliki rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb 1966, s. v.): »martoloz tur. (martolos od novogrč. harmatōlós – grešnik) ime kojim su u 16. i 17. st. Turci nazivali kršćane što su služili kao vojnici u turskim pograničnim gradovima« i u Abdulaħa Škaljića (*Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo 1965, s. v.): »martoloz m (grč.) pripadnik posebnog roda vojske, koja se sastojala od mještana, pješaka i konjanika, koji su imali dužnost da čuvaju pogranične klance i prilaze, a konjanici da učestvuju u vojnim pohodima. Bili su oslobođeni poreza i dažbina na svoje posjede...«

Sudbine svoje djece sjeća se Ciganka u spjevu, moleći od poneke »gospoje« da misli na njihov otkup (»meu to otkup ne zabudi/ moga Dane il Eleza« XII 595–596), ali ponajviše u *Šestoj gospođi*²⁵ ovim riječima:

jeda brižna jur otkupim / il Dančula il Eleza, / prî neg mi ih za-
prodadu / tamo goru u Zamore, / il ne odvedu priko gore / moju,
gospo, velju nadu (*Jejupka* [d. v.] 563–568)

Hvaranima Pelegrinovićeva vremena moralo je biti jasno na koga to Ciganka aludira, tj. tko je to čije sinove odvođe u mletačko (t a m o g o r u u Zamore) ili tursko ropstvo (*priko gore*). U liku Ciganke, dakle, možemo naslutiti simbol porobljene i razjedinjene Hrvatske kakva je postojala u stvarnosti 16. stoljeća. Nasuprot tome, u liku gospoje koja će roditi sinove što će banovati ili biti slavni po svem svijetu – odvažit ćemo se vidjeti neku buduću, ujedinjenu i slobodnu Hrvatsku.

U sredini gdje je nastala Pelegrinovićeva *Jejupka* ta i takva očitovana mogla su zvučati ili kao nesuvisao govor, kao splet pisarskih pogrešaka (kao što nam se, bez pravoga razloga, trogirski rukopis čini), ili kao alegorija. Na ovo nas drugo rješenje navode Cigančine riječi u IX »sreći«; objasnivši gospođi (koja se hini »mneć da je zlato svej štoj sviti« 436) razliku između triju kovina, Ciganka veli:

Znam, znam er mi s' razumila / što sam t' rekla i što ću t' reći, /
i moj nauk da t' je veći / ner ga s' dosle vik imila (461–464)

Pelegrinovićeva *Jejupka* nastala je kada se s Marulićevom *Juditom* (pisanom 1501, tiskanom 1521) rodila u Mletačkoj Dalmaciji ljubav za književnu alegoriju, poteklu iz »prisposobama« krcate Biblije. Alegorija je shvaćena kao najprikladnije sredstvo da se, pod stegom tuđinske okupacije, iskažu one silnice koje su južni dio hrvatskog naroda vukle k slobodi i ujedinjenju. Ali dok u tu svrhu Marulić iskorišćuje jednu pogodnu, i to kompletnu biblijsku priču, Pelegrinović za svoju svrhu odabire temu koja i nije – sama po sebi i u cjelini – toliko alegorična da bismo u njoj na prvi pogled mogli otkriti što autor zapravo želi kazati. Pisac *Jejupke* pokazuje da književnička originalnost nije u iznalazanju novih tema, već i u tome da se u tuđim literaturama mnogo iskorištavana tema znade prilagoditi potrebama svoje sredine. Nacionalna anagažiranost prepoznaje se u *Jejupci* »među redovima«, u pojedininim odlomcima što su utopljeni u maticu književne teme koja s pravim autorovim namjerama nema neposredne veze. No ipak su iskazi rodoljublja u Pelegrinovića toliko jasni da ga predstavljaju kao velikoga pjesnika (a ne plagijatora i stihotvorca koji se muči s izrazom), stavljajući ga uz bok Maruliću, Luciću, Hektoroviću, Vetraniću i Zoraniću.

²⁵ Koju novija istraživanja također pripisuju Pelegrinoviću.

Nastala kada se činilo da se stanje okrenulo protiv Turaka i u korist oslobođenja južnih hrvatskih krajeva, *Jejupka* je bila izraz neopravdana optimizma. Umjesto kršćanskog prodora na jug i pripojenja Mletačke Dalmacije banskoj Hrvatskoj, došao je skoro pad Budima i turske opsade samoga Beča. Možda Pelegrinović i nije više pjevao ništa slično *Jejupci* (što bi se kasnije izgubilo), nego – zašutjevši – svoje mjesto prepustio drugima. Ali mladenačkih oduševljenja sjetit će se on trideset godina poslije *Jejupke*. U poslanici Sabu Mišetiću Bobaljeviću,²⁶ tješeci bolesna prijatelja i potičući ga na pisanje, Mikša pamti kako je često pisao da ispuni »drazih volju drago i milo«, i to:

i ja bil sam u nemoći / mnokrat stegnut od prijazni / učiniti, što
nî moći / lasno učinit *bez bojazni* (str. 136)

Ako se ta *bojazan* djelomično odnosila i na stav i ideje što ih je iznio u *Jejupci*, Pelegrinović ne tuguje:

I za toj se lje ne kajem, / da nahodim vesel dosti, / ter u trudu
i gorkosti / ja pogodih drazim mojijem (str. 136)

Nakon rekapitulacije davno započete književne djelatnosti, sređujući samo u Zadru svoju *Jejupku*, Pelegrinoviću je ostalo da još nekoliko godina kao kancelar »in criminalibus« sudi i potpisuje sudske spise. Ali »viđenje po Mikši« ipak će postati uzorak i za druga viđenja, što i opravdava onoliku popularnost kakvu je u čitavoj Mletačkoj Dalmaciji doživjela njegova *Jejupka*.

Neki tragovi u Lucićevim »pisnima ljuvenim«

Uzima se da su Lucićeve »pisni ljuvene« nastale prije Ivanićeve bune (1510–1514), dakle i znatno ranije od prvih stihova Pelegrinovićeve maskerate.²⁷ Ali ako je Pelegrinović rođen oko god. 1500, njegova *Jejupka* nikako nije mogla nastati prije Lucićevih »pisni ljuvenih« (jer bi to značilo da je Mikša svoj spjev stvorio još dok je bio dječaćić!). No iako 22 Lucićeve pjesme nose zajednički naslov »pisni ljuvene«, ne opijevaju sve od njih ljubav na tada uobičajen način, pa npr. osamnaesta (*U vrime kô čisto...*) i nije nikakva ljubavna pjesma. Uzor joj možemo naći u XIII »sreći« Pelegrinovićeve *Jejupke*, gdje se najprije filozofira o vjerodostojnosti snova noćnih i jutarnjih pa se kaže:

²⁶ *Zbornik stihova XU. i XVI. stoljeća*, PSHK, str. 134–141.

²⁷ Za *Jejupku* se smatra da je nastala prije ljeta god. 1527. (isp. Rafo Bogišić, *Mikša Pelegrinović (Andrija Čubranović)*, *Zbornik stihova XU. i XVI. stoljeća*, PSHK, str. 102).

U probuklu jedne *gore*, / koju t' velim nâ daleče, / kako meni moj
duh reče, / sreću tvoju *zmaji* dvore. / *S kom ti će se vred prisniti*
/ *zorom*, rič mi dobro zori, / b l a g o ko već svitli i gori / ner da
ko u njoj oganj niti. / Tuj su z l a t a, tuj biseri, / tuj pridragi svi
kameni / koji meću već plameni / neg njih traci zlatoperi. / Kî su
totu samo zato, / sad tisuće ide lito, / neka sve toj stanovito / sa-
moj tebi bude dato. / Zato, gospo, umna budi / u vazetju toga
dobra, / kad te v i č n j i na to obra; / ali neme ne zabudi (629-648)

U Lucićevoj pjesmi *U vrime kô čisto* govori se upravo to, samo mnogo opširnije, u 76 dvanaesteraca.²⁸ Tu je također »san zorni«, zatim nedostupna gora u kojoj se nalazi blago (»od zlata jabuka«) koje »jedan priljuti / i jidoviti zmaj krili . . . kreljuti« (53, 65-66).²⁹ U Pelegrinovićevoj se verziji može naslutiti utjecaj neke nepoznate narodne bajke (blago koje čuva zmaj!), ali je eventualna dvosmislenost, alegoričnost te »sreće« vrlo nejasna. Uzimajući istu fabulu, Lucić je proširuje uvodeći u nju zlatnu jabuku³⁰ i govoreći:

Jer mnijah izbavit *tuge* se i *muke*, / Mogući dobit take se jabu-
ke (52, 19-20),

zatim:

S kê meni i *mojim* blâgo si bit hoće, / Ako kad posvojim privrid-
no toj voće (53, 39-40)

i napokon:

Oni d a r čestiti *druzim* je odsujen, / A listo jesi ti, nebore, za-
trujen (53, 63-64)

Koji su to trudi i muke, objasniti će Lucić kasnije, u *Robinji*, ovako:

Vaj meni, nâ li grih (gledajte vić Boga) / Da se tač izmorih mla-
jahta neboga, / Upala u ruke gusarom prihudim / Ovako sve *mu-*
ke podnoseć da trudim? / Mogu li pokore na svitu kê ine / Najti se
i *gore tuge* i gorčine (70, 107-112)

Ali u pjesmi *U vrime kô čisto* dolaze i stihovi gdje se kaže da gora:

Osičena bo jer sva biše uokol / I ja ne imah per da letim jak *so-*
kol (53, 31-32)

²⁸ Ako se prihvati da je Pelegrinović u tome bio uzor Luciću, morat će se uzeti da neke Lucićeve »pisni ljuvene« nisu nastale prije bune (poimence: 18. pjesma).

²⁹ Zanimljivo je da Vetranović u već spomenutoj *Pjesanci slavi carevoj* (nav. mjesto, str. 203) »zmajem priljutim« i »ognjenim zmajem« naziva turskoga cara.

³⁰ A zlatna je jabuka, pored žezla, bila znak vlasti monarhâ.

U poredbi je, dakle, upotrijebljena kao simbol slobodna ptica visoka leta *sokol*, toliko česta i u drugim Lucićevim djelima.

O tome što znači Pelegrinovićevo blago u XIII »srēci« (u simbol zlatnu jabuku pretvoreno u Lucićevoj pjesmi *U vrime kô čisto*), najbolje će posvjedočiti stoljeće mlađi Ivan Gundulić u *Dubravci*, djelu u kojem se nalaze ne samo čitavi stihovi iz *Jejupke* nego i dosta Pelegrinovićeve jezičnog utjecaja.³¹ Gundulić pjeva i poznate stihove:

O lijepa, o draga, o slatka slobodo, / dar u kom sva blaga višnji nam Bog je dô, / uzroče istini od naše sve slave, / uresu jedini od ove Dubrave, / sva srebra, sva zlata, svi ljudski životi / ne mogu bit plata tvôj čistoj ljepoti!

Pelegrinovićevo pjevanje o blagu i Lucićevo o zlatnoj jabuci u Gundulića je, dakle, uz upotrebu njihovih vlastitih riječi, dobilo pravo objašnjenje: sloboda.³² Ako Gundulić i nije poznao konačnu, dužu verziju Pelegrinovićeve *Jejupke*, nego samo kraću, dubrovačku (u kojoj XIII »srēće« nema), ipak je ono što je oblikovao Pelegrinović a razradio Gunduliću sigurno poznati Lucić – raspleo u zanosnu pjesmu u kojoj je hvarska simbolika, prenesena u nezavisni Dubrovnik, konačno odgonetnuta.

Za raspoloženje što je na Hvaru vladalo prvih desetljeća 16. stoljeća važno se vratiti na simboličnog *sokola* iz Lucićeve pjesme *U vrime kô čisto*. Pri kraju *Robinje* dubrovački vlastelin ovako u nekoliko stihova sažimlje njenu sudbinu:

Naša su začula gospoda kako je / Jadom tebe trula nesrića, go-spoje, / Kako si uzice turačke dopala / I dugo suzice u njoj proli-vala, / *Kako se po tragu zaleti pak ovi / Sokol da te dragu lo-vinu ulovi*, / Kako te iznašad hitro je iskupil / I s tobom izašad ovdika dostupil, / I tako zaslužil, i tako dostojal, / Da te je sadružil i za svojju pojal (94, 991–1000)

Toga *sokola* ne nalazimo samo u 18. nego i u 19. Lucićevoj »pisni lju-venoj« (*Zasve jer od vele*):

K tomu je velik broj izvarskih kriposti / Pridružil se k tvojoj anjelskoj liposti, / *Toga mi cić prosti kraljem tko se zove*, / *Tvoje dar milosti volim neg njegove*. / *Pače volim tvoja raba kupovita*

³¹ U *Dubravci* nalazimo npr.: »i da u mjesti jes ovomu / jedan za te ki umire« 201–202 (a to su stihovi 317–318 *Jejupke* [d. v.]); »vene, čezne, gasne, blidi« 356 (*Jejupka* [d. v.] 325), »kako suh panj u dubravi« 1334 (*Jejupka* [d. v.] 100), »i zamuknu mramorkome« 1226 (*Jejupka* [d. v.] 350), ali i arhaičnu imenicu *ljubi* (*Dubravka* 1293, 1297, 1305) ili vezu *slidom sliditi* itd.

³² Završni stihovi Gundulićeve himne, uostalom, također podsjećaju na Lucića, doduše, na njegovu pjesmu *Zasve jer od vele*: »Da jere od svita sve dike, sva blaga, / Vridnostju nathita tvâ lipost pridraga« (55, 5–6).

/ *Biti neg gospoja svim kraljem od svita.* / Onda mi dan svita, po raju onda grem, / Kad tebe, *od mita sokole*, gdi nazrem (55, 9-16)

Ali tu je, osim toga, jedna od temeljnih misli kojom je prožeta Pelegrinovićeva I »sreća«: odricanje od kraljevske (odnosno carske) milosti, od vladanja svijetom, i vezanje za drugoga, za *sokola* iz vlastita plemena.

Lucićeva *Robinja*

Ideje koje su oko god. 1527. zaokupljale Mikšu Pelegrinovića ulaze oko sredine stoljeća i u *Robinju* Hanibala Lucića. (Zanimljivo je da jedino mjesto u *Robinji* kojem priređivač izdanja u PSHK nalazi izvor u Bibliji također vuče korijen iz proroka Daniela.)³³ Ali dok Pelegrinović pred opasnošću od suvišne (i opasne) jasnoće bježi pod okrilje karnevalske noći, Lucić je radnju svojega djela smjestio u Dubrovnik. To je autoru *Robinje* omogućilo da bude jasniji i u razvijanju fabule mnogo dosljedniji.

U Lucićevoj se drami javlja onaj isti motiv ropstva i otkupljenja koji odzvanja kroz Pelegrinovićevu *Jejupku*. Glavna lica simboliziraju dva dijela Hrvatske: onaj pod banom (predstavljen »netjakom banovim« mladim Derenčinom) i onaj pod Turcima (utjelovljen u robinji, »banovoj kćeri malojoj«, dakle što je nekoć pripadalo pod vlast bana, ali više ne pripada). Put što ga prolazi robinja sličan je Cigančinu; štoviše, u stihovima koji se na to odnose zrcali se Pelegrinović kao uzor:

Puste sam sve strane protekla i luge / Vepri gdi se hrane i zviru
tej druge. / Obajdoh sve gore, brodih se prik sto rik, / Nigdi mi
nitkore ne dojde pomoćnik (78, 403-406)³⁴

Derenčinovo traženje lijepije sužnje završava na dubrovačkom trgu roblja, i prvi susret Derenčinov sa zarobljenom djevojkom donosi temeljnu spoznaju o njihovu jezičnom i vjerskom zajedništvu:

S tobom sam *jednake beside i vire* / I čovik brez svake himbe i
prohire (71, 153-154)

Nakon susreta i prepoznavanja slijedi ženidba, simbol sjedinjenja.

Za razliku od Pelegrinovića, u čijoj se *Jejupci* naslućuju odrazi događaja koji su se zbili neposredno nakon mohačke bitke, Lucić je rad-

³³ PSHK, *Lucić-Hektorović*, str. 81, stih 521-522 i bilj. 13.

³⁴ U *Jejupci*: »I primili, gospo, u putih / probijajuć strašne luge, / mnoge brige, jade i tuge / cića zviru tuj priljutih« (uvodna pjesma 17-20). U dubrovačkoj verziji *Jejupke* skup *strašne luge* čak je zamijenjen i glasi kao u *Robinji*: *strane i luge*.

nju *Robinje* satao na povijesnim elementima vezanim uz uvod u tu bitku – uz pad Beograda i istočne Slavonije pod tursku vlast (godine 1521). Povijesna je istina u Lucićevoj drami znatno prekrojena. Već je ustanovljeno da dvoje mladih junaka *Robinje* (mladi Derenčin i robinja) nisu povijesne osobe.³⁵ Djed mladoga Derenčina nije pao na bojištu, kao što izlazi iz drame (93, 947–948), nego je u krbavskoj bici zarobljen i odveden u Tursku.³⁶

S precima robinjinim Lucić, međutim, izvodi varku. Na povijesnim podacima gradi on svoga Majera Blaža, navodnoga robinjina djeda.³⁷ O njemu se u drami kaže:

A dida joj banom znamo, Majer Blaža, / On biše *karstjanom* za-
šćita i straža, / *On Turke s načinom izagna iz Pulje*, / *Bivoši jur*
Latinom smoklo do košulje. / Bio je tuj s nami, vitar ga ustavi, /
Kada se s vojskama prik mora priplavi (94, 971-976)

Prevodeći poznati naziv što su ga u Evropi nadjeli Hrvatima («antemurale christianitatis»), Lucić ne propušta da dvosmislenom frazom *smoklo do košulje* pokaže – ako ništa drugo – bar nesposobnost Talijana da se sami obrane od Turaka. Taj se detalj potpuno temelji na povijesti.³⁸ Ali je Luciću – iz posebnih razloga – stalo da pored Derenčinova potomka izvede na pozornicu djevojku iz loze Blaža Podmanickoga. Radnja kakvu je zamislio zahtijeva da to oko god. 1521. bude »dikla ... kako cvit iznikla« (70, 127–128), a takva nije mogla biti kći bana Podmanickoga, kojemu se nakon 1482. gubi trag. Da bi to nadoknadio, Lucić umeće – kao robinjina oca – »bana Vlaska«, koji bi (prema 72, 163–164) imao biti hrvatski ban neposredno oko pada Beograda.³⁹ Lucić se dosjetio jadu: vješto je produžio život banu Podmanickom te ga je, fonetski mu mijenjajući ime (Blaž > Vlasko), pretvorio u njegova navodnog sina.

³⁵ K o m b o l, *nav. djelo*, str. 120.

³⁶ Isp. o tome podatak iz Šišića (PSHK, *Lucić–Hektorović*, str. 80, bilj. 12).

³⁷ To je Blaž Podmanicki, koji je za vladavine Matije Korvina dvaput bio ban: 1470–1472. i 1482; isp. Vjekoslav Klaić, *nav. djelo*, II/3, str. 130–131 i III/1, str. 10.

³⁸ O tome kaže Vjekoslav Klaić, *nav. djelo*, II/3, str. 129: »Kralj je Matijaš poslije toga ostao još neko vrijeme u Zagrebu, te je odatle šiljao pomoć svome tastu, napuljskom kralju Ferdinandu, kojemu bijaše zaprijetila velika pogibao od Turaka. Brodovlje tursko bijaše naime još prošle godine udarilo na jugoistočnu obalu Italije, osvojilo grad Otranto (Hydruntum), pak onda izkrcalo vojsku od 20.000 ljudi. Stoga se živo prepao ne samo napuljski kralj, nego i papa Siksto IV. i brojni talijanski knezovi. I kralj i papa vapili za pomoć. Matijaš javlja 10. ožujka 1481. iz Zagreba, kako šalje izkušanoga vojvodu svoga Blaža Magjara s pješadijom i konjicom preko Senja u južnu Italiju. I zaista je Blaž Magjar sa svojim četama mnogo doprinesao, da su Turci u kolovozu te godine morali predati Otranto i ostaviti tlo Italije.«

³⁹ U to su vrijeme banovali Petar Berislavić (1513–1520) i Ivan Torkvat Karlović (1521–1524); isp. Vjekoslav Klaić, *nav. djelo*, III/I, str. 10.

Iz današnje perspektive zavrzlama oko bana Podmanickoga naoko nema mnogo značenja. Ali je u prvoj polovici 16. st. mogla sadržati jetku podvalu Mlečanima. Blaž je Podmanicki (Blaž Mađar), naime, ne samo u korist Matije Korvina preoteo Frankopanima Senj nego i vodio vojsku namjeravajući zauzeti Vinodol, pa i otok Krk.⁴⁰ Iako njegova krčka ekspedicija nije donijela ploda, Mlečani su imali dosta razloga da se Blaža Podmanickoga po zlu sjećaju. A upravo o njemu mletački podanik Lucić oduševljeno pjeva u *Robinji*. Na neuralgičnu točku mletačko-ugarskih odnosa drznuo se Lucić podsjetiti i u onim dijelovima *Robinje* gdje (slično Pelegrinoviću) pokazuje zemljopisnu povezanost hrvatskih krajeva, izraženu itinerarom planiranoga robinjina povratka na sjever:

Ovo je grad slavan Dubrovnik i bogat / *Uazda bil pripravan s vami prijaznovat.* / *U njemu poštenu, gospoje, tvoj je did* / *Ostavil spomenu kâ će bit i naprid,* / Ter moreš nadijat s togaj se ti čela / I tebe da prijat s sarca će vesela / I činit da sprave korablje, neka te / *Do vaše daržave,* ka Senju poprate (87, 737-744),

ali i dalje:

I listo Bog da dâ Budina dostupit, / Hoćemo daj tada duga se otkupit (95, 1015-1016)

Turci su, razumije se, u *Robinji* stalno prisutni,⁴¹ a – u duhu vremena – Lucić ih smatra bičem božjim koji je došao kao kazna za grijeh. Ti su grijesi oholija i neuzvratanje ljubavi,⁴² o čemu Lucićev mladi Derenčin kaže:

Prija bo pomoći njega si ne htila / Neg ti je pomoći potriba taj bila. / ... Viruj mi, po ničem drugom ne ishaja / Da tako *Bog bičem* svojim te pohaja / Nego jer ohola i neharna dekla / Bila si dokola srića ti jest tekla (82, 561-562 i 567-570)

O jeziku

Lucićevo je usmjerenje prema hrvatskom sjeveru očigledno, i iste je vrste kao Pelegrinovićevo u *Jejupci*. Čini se da je Lucić, napisavši *Robinju*, i sam uvidio kako je stvorio djelo koje će prijeći hvarske

⁴⁰ Vjekoslav Klaić, *nav. djelo*, II/3, str. 111-118.

⁴¹ Pa je i njihova sila na jednom mjestu izvanredno oslikana snažnim glagolom: »Ja tako misleći kakono vazeta, / Isteče varveći taj gusa prokleta« (77, 385-386).

⁴² Poznato je da su velik poraz Hrvata na Krbavskom polju suvremeni svjedoci objašnjavali neslogom.

obale ne samo zbog svoje tematike nego i zbog jezika kojim je napisano. Moleći Franciska Paladinića da bude »zapleće i straža« njegovoj *Robinji*, Lucić kaže:

I zasve da se ja nadiju da ona – iz ovoga oplovita mista u tuje strane pribrodivši se – poznana hoće biti kakono pozna Teofrasta atenska starica (str. 63)

Nameću nam se pitanja: nije li u tim riječima poredba s motivom iz klasike manje važna i nije li ipak bitno što Lucić za *Robinju* smatra da je složena krasnorječivo? »Tuje strane« nisu neki doista tuđ, stran kraj (npr. Italija), jer je *Robinja* napokon umjetnina riječi (a ne npr. slikarsko djelo) te za njeno »poznanje« (tj. priznanje, dakle i razumijevanje) valja poznavati jezik kojim je pisana, a to su izvan »ovoga oplovita mista« mogli samo sunarodnjaci. Ovom rečenicom, dakle, Lucić izražava svijest o jezičnoj povezanosti našega naroda, ali i o tome da je svoj tekst satkao takvim jezikom koji nije razumljiv samo u njegovoj čakavskoj »baščini« nego i drugdje u Hrvatskoj.

Odakle, međutim, Luciću sposobnost da napiše *Robinju* (a i Pelegrinoviću da stvori *Jejušku*) jezikom koji prelazi okvire hvarske čakštine?

Iako su dubrovačka djela jezično utjecala na Lucića i Pelegrinovića, u njih dvojice ipak nema nekih osobina koje u njihovo vrijeme uzimaju u Dubrovniku maha (npr. sve brojniji ijekavizmi i dr.). Zato ni utjecaj Dubrovnika na Lucića i Pelegrinovića ne treba smatrati jedinim. Prihvatimo li da su u stiliziranju njihova jezika sudjelovali štokavski govori preko kanala, opire nam se jednostavna istina: Lucić i Pelegrinović su patriciji, pa kako da, gradeći jezik svojih književnih djela, prihvate za njegov viši sloj elemente iz govora susjednoga štokavskoga puka? Predložke za Lucićevu i Pelegrinovićevu jezičnu izgradnju treba, dakle, potražiti također u jezičnim tekstovima poteklim izvan Dubrovnika, i to takvima koje su oni mogli mnogo cijeniti.

Za fonetske i morfološke štokavizme u jeziku hvarškoga kruga teško je naprećac reći kojim su putem došli. Fonetski štokavizam -o (< -l) poznaju sva tri pisca, a u stihovima ga upotrebljavaju u metričke svrhe. Lucić i Hektorović imaju štokavsko -o (pored čakavskoga -l) i u proznim tekstovima (kakvi se od Pelegrinovića nisu sačuvali), gdje im metar nije diktirao sad ovaj, sad onaj lik. Hektorović ih tu miješa tako da se ne može razabrati što uvjetuje to miješanje.⁴³ Lucić, naprotiv, u svojim proznim sastavima varira -l/-o u glagolskom pridjevu radnom tako da čakavski lik upotrebljava kad se odnosi na njega samoga (*usiloval*, str. 63, *priobukal* 133, *oporučil* 134) a štokavski inače (*odvratio* 133, pa i u pridjevima: *mao* 63, *nepristao* 63), pogotovu kad

⁴³ Isp. Mladenović, *nav. djelo*, str. 58.

se odnosi na sugovornika (*pokazao, potaknuo, zahvalio, obezao* 63, *potaknuo* 133). Ako je možda nejasno shvaća li -o sredstvom da se izrekne poštovanje, sigurno mu -l služi da pokaže skromnost.

Morfološki sustav jezika hvarskih pisaca u cjelini još čuva starije stanje, od kojega odstupa nekim novijim, i to dubletnim gramatičkim morfemima. Većina je inovacija zajednička svim piscima hvarskoga kruga, ali neke ipak ne poznaje Hektorović, nego samo Lucić i Pelegrinović. Na primjer, duga se množina (paralelna s kratkom) nalazi u Lucića (*gradovi, dvorove, plinove*⁴⁴) i Pelegrinovića (*svatovom* 539), a Hektorović je nema.⁴⁵ On ne poznaje ni -a u gen. mn. ž. r.,⁴⁶ što se (pored starijeg -Ø) nalazi u Lucića⁴⁷ i Pelegrinovića (*strana* 5, *gospo-ja* 503).

Za razliku od morfološkog sustava, utjecajima i promjenama lakše podložni leksik pokazuje mnogo nečakavskih osobina.

Hektorovićev nas jezik mami da u njegovu leksiku otkrivamo (u prvom redu za povijesnu dijalektologiju važne) stare čakavske riječi. Mladenović je izdvojio nekoliko semantičkih područja iz kojih u *Ribanju* nalazimo obilje lijepih potvrda.⁴⁸ Pri tom treba napomenuti da leksik Hektorovićev i leksik Lucićev i Pelegrinovićev često nisu sumjerljivi, jer posljednja dvojica nikada nisu potanko opisala npr. hvarsku (mediteransku) floru, ribarski pribor, vrste riba i sl. Ali su Lucić i Pelegrinović imali na umu sjeverne krajeve i njihovu floru. Dok u opisu svoga perivoja (206, 1149–1158) Hektorović nabraja više biljaka (od kojih je većina izrazito mediteranskih), Lucić, opisujući perivoj »pri tihom Dunaju«, pored »bosila kitice zelena« (74, 264) spominje *orih* (77, 367). U *Jejupci* pak nema ni jedne biljke koja je karakteristična za mediteransko podneblje; Ciganka spominje *kupus* 223, *jablan* 504, *jelje* (coll. od *jela*) 504, *dub* 692, 781, *barštan* 781, a takve biljke ulaze i u njene apostrofe: moj *jablane* 389, ma *višnjice* ljuta i slatka 212.

Nehvarske su leksičke osobine i inače u Lucića i Pelegrinovića češće nego u Hektorovića. S Rešetarom⁴⁹ se možemo složiti da je npr. riječ *lada* 'supruga' neobična za dubrovački govor te dodati da je takva i riječ *vojno* 'suprug'. Hektorović pokazuje da ih nije poznavao ni hvarski govor, jer dosljedno piše njihove sinonime *žena* i *muž*. Pa dok se Lucić koleba (npr. *lada* 85, 690 : *žena* 148, 422 i *vojno* 143, 265 : *hrabar* 147, 397 : *muž* 145, 329), Pelegrinović i ne zna za druge osim *lada*, *ljuba*, *vojno* i *hrabar* (na više mjesta u *Jejupci*). U tome se za-

⁴⁴ Isp. Bratoljub Klaić, *Jezik...*, str. 290.

⁴⁵ Oblik *valove* Mladenović, *nav. djelo*, str. 88 smatra utjecajem u-osnova.

⁴⁶ Isp. Mladenović, *nav. djelo*, str. 92.

⁴⁷ Isp. Bratoljub Klaić, *Jezik...*, str. 293.

⁴⁸ On ih ovako svrstava: morska fauna; cveće i drugo rastinje; alat, oprema, prevozno sredstvo; hrana, piće, jelo, jelo uopšte; imena meseca; ostale reči; isp. *nav. djelo*, str. 125–131.

⁴⁹ Milan Rešetar, *Jezik pjesama Račinina Zbornika*, »Rad Jazu«, knj. 255, Zagreb 1936, str. 77–220; v. str. 202.

cijelo ogleđa utjecaj narodne knjiŹevnosti, i to ne samo bugarštica nego – ponajprije – pjesama drugačijeg stiha i drugih jezičnostilskih osobina.

No dok se u danim primjerima očituje upotreba sinonima od kojih je jedan (ili čak dva) potekao iz narodne knjiŹevnosti, pisci su hvarškoga kruga upotrebljavali i sasvim obične riječi koje pokazuju da se u njihovu jeziku prepleću različiti izvori. Iz bugarštica su mogli preuzeti riječ *sablja* (L 77, 389)⁵⁰ pored *mač* (L 76, 342),⁵¹ a sinonimski parovi *darŹava* (L 87, 744) i *rusag* (L 76, 337), *kuća* (H 193, 750; L 119, 91) i *hiŹa* (H 209, 1283; L 87, 745; P 401), uputit će nas da su ponešto primali i iz sjeverne Hrvatske. Nekima od sinonima, koje bismo uzalud nastojali svrstati u semantičke skupine, teško je naći pravi izvor, ali im je ipak zajedničko da se čakavskoj riječi javlja njena nečakavska istoznačnica. Od mnogih navodimo samo nekoliko: *škoda* (H 214, 1428) i *šćeta* (L 74, 243); *brašno* (H 211, 1319), *pića* (L 75, 295) i *hrana* (P 15); *pečal* (L 148, 424) i *tuga* (L 70, 112); *lupeŹ* (L 101, 138) i *tat* (L 117, 12); *parsi* (L 42, 50) i *midra* (L 52, 24); *odar* (L 145, 340) i *postilja* (L 145, 338); *kreljut* (L 53, 66) i *krilo* (L 73, 230) i dr.

Istovremeno sa sutonom djelatnosti pisaca hvarškoga kruga javljaju se u sjevernoj Hrvatskoj protestantski pisci, koji najveće izgleda za postizanje zajedničkoga hrvatskog knjiŹevnog jezika vide upravo u usporednoj upotrebi sinonima. Dok oni nastoje da u svrhu opće razumljivosti za svaki pojam koji se u različitim krajevima različito ime- nuje uvijek paralelno dadu istoznačnice, pisci hvarškoga kruga to ne provode (a zbog stiha redovno i ne mogu), nego riječ što su je upotrijebili na jednom mjestu zamijene na drugome njenim sinonimom.⁵² Ali već to što autori hvarškoga kruga znaju obilje sinonima pokazuje da se Źele otvoriti prema drugim našim krajevima.

Već je iz primjera *lada* jasno da tu riječ pisci hvarškoga kruga nisu dobili preko dubrovačkih. Ako njen izvor smijemo traŹiti u narodnoj knjiŹevnosti, onda to moŹe biti takva koja je djelovala neposredno na Hvar, a ne na nj preko Dubrovnika.

Iako izričitih svjedočanstava o narodnim pjesmama, pa ni o bugaršticama, ne treba traŹiti u Lucića jer ih ondje nema, njegov suvremenik i suotočanin Petar Hektorović stavio je u svoje glavno djelo *Ribanje i ribarsko prigovaranje* bugarštice (pored dvije druge narodne pjesme), ali i ostavio čitavu malu raspravu o njima i svom odnosu prema njima.⁵³ Opravdavajući se što je uvrstio bugarštice onakve kakve je čuo, Hektorović ističe da mu je do istine, a kad bi sâm sloŹio kavku bugaršticu, njegov bi čitatelj »šteći poznal da su riči novo sloŹene

⁵⁰ Nalazi se na nekoliko mjesta u obje bugarštice u *Ribanju* (str. 188, 190–191).

⁵¹ Koja u nekih pisaca čakavaca glasi i *meč*.

⁵² Izuzetno i oni posegnu za pleonazmom, npr. Lucić: »Bude me *stid* i *sram* samoga od sebe« (35, 2); »Jer sam jur radostan *samo* zatoj *listo*« (135, 17).

⁵³ U proznoj poslanici *Poštovanomu gospodinu MikŹi Pelegrinoviću, vlastelinu hvarškomu, kanćiliru zadarskomu* (od 20. listopada 1557, str. 223–225).

i izmišljene« pa bi mogao posumnjati i u istinitost svega Hektorovičeva opisa putovanja. Pjesnikov sud o kvaliteti bugarštica otprilike je jednak njegovu sudu o klasičnim pjesnicima:

Recimo po jednu, za vrime minuti, / *Bugarščinu srednu* i za trud
ne čuti (*Ribanje* 187, 517-518)

Bugarštičko jezično nadahnuće

Ako već u Lucićevim djelima nema nikakva neposrednog svjedočanstva o narodnim pjesmama i napose o bugaršticama, ovim posljednjima možemo naći jezičnoga traga što su ga u Lucićevim stihovima ostavile. Riječ je o nekoliko osobitih bugarštičkih izraza koje nalazimo i u autora *Robinje*.⁵⁴ Da je taj utjecaj osjetio Lucić vrlo rano, možemo zaključiti po tome što se npr. izraz *klikovati ime* (umjesto: *zvati*) nalazi u 13. »pisni ljuvenoj« njegova kanconijera (*Misal se zabude*):

I jezik moj i glas otkuda ima moć / *Klikovat* svaki čas *tvê ime*
dan i noć (44, 5-6)⁵⁵

Dalji izrazi u Lucića kojima se može naći paralela u bugaršticama jesu *izglasa vapiti* (*pokliknuti*), *biti na povrat(e)* i *ujimati se mûkom*; u *Robinji* čitamo:

Prem tada *izglasa* htiše se da *vapim*, / Za ujid od pasa ne tarpit
kû tarpim. / Da bi mi na *povrat*, glasom bih vapila / I glavu tere
vrat sama jim klonila (78, 393-396)

i u jednoj poslanici Jeronimu Martinčiću:

Zato bud da *mûkom ujimat se* hvalim / Veće nego zukom peti ne-
pristalim (126, 13-14),

a u bugarštici o Marku i Andrijašu:

Da *izglasa poklikni* brajena Andrijaša (*Ribanje* 189, 581);
I da bi mi na *povrate*, ne bih ti ga zagubio (189, 606); Tere to
mu junak *izglasa klikovaše* (191, 675)

Nekoliko zgodnih izraza, razumije se, nije bilo dovoljno da se pisci hvarškoga kruga oduševe za bugarštice i da ih, prema Hektoroviću, smatraju *srednima*, tj. književnim djelima koja su tako vješto napisana da se ljepotom svojega hrvatskog jezika mogu takmiti s vještinom ko-

⁵⁴ Kao što ih je Mladenović (*nav. djelo*, str. 184) našao u Hektorovičevu jeziku.

⁵⁵ U bugarštici o Marku i Andrijašu: »Kada mi te začuju moje *ime klikujuću*« (189, 583); »Kada su te začuli moje *ime klikovati*« (189, 587).

ju su u latinskom postigli pjesnici kao što je Ovidije. Ali hvarske je pisce privukao bugaršticama njihov i inače neobičan, nesvakodnevni jezik. Ne ulazeći ovdje u potanku jezičnu analizu bugarštica iz *Ribanja*, istaknut ćemo samo nekoliko primjera onoga jezičnog iskrenja koje u njima postoji. Tu je originalna, vrlo slobodna tvorba, u prvom redu glagola prefiksima: [Marko i Andrijaš] sazivati se (187, 526), sapsovati se (187, 531), umoliti (188, 540), zagubiti (188, 564; 189, 589); [Radosav Siverinac] ustegnuti (189, 602), zavratiti se (189, 605), odbesiditi (190, 618), zaginuti (190, 636; 190, 637), upustiti se (za kim) (190, 643), uzbesiditi (191, 652), odmetnuti 'odložiti' (191, 658), pričati 'početi' (191, 662), pronositi (191, 673), zagubiti (191, 682). Tu je, uostalom, pronaženje zgodnih sinonima kada se želi izbjeći ponavljanje istih riječi (za hvarske pisce bila je to potvrda pravila *variatio delectat*):

Barzo mi su junaci barze konje *pohitali* (190, 629) : Radosav mi ne može svoga konja *uhvatiti* (190, 631)⁵⁶

Samo ćemo usput spomenuti da je iz bugarštica Lucić mogao naučiti kako da slaže prefikse s glagolima koji se u suvremenom jeziku opiru prefiksaciji, pa u *Robinji piše*:

Neka mi sa njome malo *pobesidit*, / Od cine potome s vami ću pak vidit (71, 145–146) ili: Jer mi se uzamni kad s njom *uzbesidih*. / Ti da si pri meni i da te prem vidih (102, 9–10),

pri čemu ne smijemo zaobići mogućnost da je pjesnikova težnja banalna: popuniti potreban broj slogova. Ali ma kako se njegov postupak činio nevažnim, Lucić je, idući tim utrtim putem, stvarao složene glagole od kojih nam se neki moraju činiti besmislenima (kad ih nismo preuzeli jer nam nisu trebali):

Videći te s voljom od sarca da misliš, / Kako se nevoljom mojom *produmisliš* (73, 217–218) ili: Svakomu je radost vela / Kad ju dobro *razuvidi* (41, 13–14)

Ali će velikom množinom drugih Lucić pogoditi nijansu u značenju glagola, i mi smo ih prihvatili bez ustezanja: dosizati (127, 11), izbaviti se (52, 19), izniknuti (42, 28), izgovoriti (109, 254), nastupiti (146, 364), obazriti se (141, 206), otkloniti (97, 8), pozaviditi (117, 24), priložiti (101, 148), propustiti (122, 178), prostirati se (99, 76), proticati (119, 70), rastarkati (100, 112), sagledati (111, 44), upraviti (98, 66), uzdvizati (126, 9), uznositi (124, 19), zadubljivati se (108, 244), zanositi (40, 2) i dr. Ništa ne smeta što pojedinim od tih glagolskih složenica nismo zadržali značenje kakvo je u Lucića, npr.:

⁵⁶ Hektorović npr. varira čakavizam i njegov sinonim: »Varh Kabla samoga gdi ino ne *ujaše* / Negli *uhitiše* zubaca za sriću« (175, 94–95).

Kad bi ti *sagledal* bridak mač u ruci (111, 44); Čim plaću odnose dvorkinje tej mile / Od tebe kadno se *dodvoriv* odile (119, 95-96);

najvažnije je da se već, eto, rano, u renesansnoj fazi starije hrvatske književnosti pronašao velik broj gotovih glagolskih složenica, koje su se onda mogle ovako ili onako semantički prilagođivati.⁵⁷

Pokoravajući se dvostruko rimovanom dvanaesteru, Lucić i Hektorović nalaze se u procijepu između razvučena i krajnje sažeta načina izražavanja. Da bi »skratili rič«, dobro im dolaze denominativni glagoli, kojih Lucić ipak ima znatno više nego Hektorović. Izostavljajući mnoge, navodimo ih samo nekoliko (s prefiksom i bez njega) ne bismo li pokazali Lucića maštovitim i smjelim kovačem riječi: dotužiti (73, 224), izustiti (42, 37), lisičiti (81, 526), mramoriti (85, 658), nadvisiti (77, 360), nasititi (112, 8), nastaniti (79, 453), obdariti (74, 245), ozubiti se 'pokazati zube' (98, 41), pozlatiti (94, 1002), prijaznovati (87, 738), pitomiti (38, 15), primiliti (71, 160), priobraziti se (73, 205), rasedlati (109, 279), udražiti se (89, 784), ukućiti se (82, 575), uljuditi (116, 26), uputiti (116, 32), utišati (74, 257), utruditi (75, 290), utvarditi (90, 829), uzvisiti (114, 7) i mnogo drugih. Doista, za one od tih riječi koje smo preuzeli možemo biti zadovoljni što smo to učinili; za nekim što ih ne upotrebljavamo gotovo bismo požalili.

Nećemo se opširno baviti deminucijom i atribucijom, iako one također mogu dovoljno jasno pokazati da su Lucić i Pelegrinović pod snažnim utjecajem stila narodne književnosti, dok to Hektorović nije. Za racionalnoga autora *Ribanja* deminutiv je opravdan jedino kada on želi pokazati afektivnost, a i za obavijest suvišni pridjev-atribut njemu se samo poneki put omakne. Odatle velik nerazmjer između čestote deminutiva i ukrasnih pridjeva u bugaršticama i u Hektorovićevu vlastitu tekstu. Hektorović na prirodu gleda vrlo nepristrano, i njemu je glupost *more* nazvati *sinjim* ili *sunce žarkim*. To pak Lucić i Pelegrinović vrlo rado čine.

Ispustit ćemo još toliko jezičnih vrednota u bugaršticama pa kao najvažnije istaknuti da je u njima zazvučala neka nova frazeologija kakvu u štedljivu, preciznu čakavskom načinu izražavanja nećemo često susretati. (Ni za tom se frazeologijom nije u većoj mjeri poveo Hektorović,⁵⁸ ali se zato dobro vidi u Lucića.) Za ogled neka posluže takve fraze u obje bugarštice; u bugarštici o Marku i Andrijašu:

⁵⁷ Također nas ne smeta što imamo glagol *cakliti se* (u Lucića: »Nego što svitliti bude jur Danica / I rosom *cakliti* zelena travica« 52, 3-4), iako je to protiv stanja u fonetici suvremenoga jezika (gdje imenica glasi *staklo*).

⁵⁸ Iako Hektorović također preuzima iz u *Ribanju* zabilježenih narodnih pjesama, npr. zamjenu priloga imenicama: »Vidit ga *lipota*, čudih se uistinu, / Kako mriža umota toliku težinu« (175, 101-102), »Toj mu prikazavši ispitah prošćenje, / K moru pogledavši da nam je *jidrenje*« (207, 1089-1090) po uzoru na »počasnicu«: »Naš gospodin poljem jizdi, *jizda* da mu je« (179, 229).

potargnuti sablju (188, 536), udariti u sardašce (188, 537), priornuti za desnu ruku (188, 538), naručati beside (188, 543), s dušicom se razdiliti (188, 511), klikovati ime (189, 583; 189, 587);

u bugarštici o Radosavu Siverincu:

ustegnuti konje (189, 602), tihim se mukom ujimati (189, 606), biti u znanje (190, 615), pohitati konje (190, 629), poklopiti se ščitkom (190, 639), junački se izvarnuti (190, 648), postaviti čarno ruho (191, 669)

Moglo bi se reći da frazeologija bugarštica i nije neposredno utjecala na Lucića jer bismo u njegovim stihovima doista uzalud nastojali potvrditi upravo sve ove fraze što smo ih izdvojili iz bugarštica za koje možemo smatrati da ih je Lucić sigurno poznao. Ali upravo to nije Lucićev nedostatak; da se slijepo povodio za bugaršticama, Lucić bi bio ono što Hektorović nije želio biti: njihov oponašatelj. Stoga je važnije ustanoviti jesu li bugarštice poučile Lucića kako da sâm stvara novu frazeologiju. A da to jesu, bit će dovoljno pokazati na samo dva primjera; neka to budu *potargnuti sablju* i *s dušicom se razdiliti*.

Razlika je među njima u stupnju metaforizacije. U frazi *potargnuti sablju* imamo naoko posve običnu vezu prijelaznoga glagola s objektom u akuzativu, ali je metaforičnost sadržana u njezinu glagolskom dijelu; no zamjenom stilski neobilježena glagola *izvaditi* obilježnim *potargnuti* postignuta je velika ekspresivnost koja se ponajviše sastoji u dinamičnosti radnje. Takav je tip fraze mogao privući Lucića – umjetnika riječi u najboljem smislu. U frazi pak *s dušicom se razdiliti* metafora je potpuna jer čitava fraza zamjenjuje neobilježeni glagol *umriti*. Takve su fraze mogle primamiti Lucića – versifikatora kojem je često i te kako trebalo riječi da ispuni svoje teške, dvostruko rimovane dvanaesterce.

Iz obilja Lucićevih fraza izabiremo (radi kratkoće) neke, i to ne samo one kojima se potvrđuje da je versifikacija vukla Lucića u fraziranje nego ponajprije takve u kojima ćemo prepoznati i nas same, današnje.

biti na čiju (Pak zatim, vilo, vij, ako ćeš stvar koju / Tere mi zapovij, sve će bit na tvoju 89, 815–816); biti s koristi (Jadake, jere sudih da stvar u sebi (istom da bi načinom ne lihala) ne more nego s koristi biti ljudem . . . , str. 63; Jer se ne namisti u sarcu tvojemu / Ni mu bi s koristi svaršnu bit u svemu 82, 547–548); cipati sarce (Kî mi oslajuje ljuvena nalipa / Gorkost ka me truje, ka mi sarce cipa 27, 7–8); dati pomoć (Koliko da praviš: da bi mi kako moć / Lika da ozdraviš, dala t' bih i pomoć 28, 17–18; Jer ti ću pečali moje doskazati, / Ali t' mi dat ali pomoć mi ne dati 73–74, 235–236); doći na pamet (Ni mi već

silna moč vladanja, ni zlato / *Na pamet more doč*, ni stanje bogato 138, 101-102); dojt i na mlin (Tu ako vodu lin ne budu ja vodit / *Da mi dojde na mlin*, more se prigodit 68, 91-92); daržati stražu (Moleći me zatim da ne *daržim stražu* / Nad njimi ni kratim da se van pokažu 126, 11-12); ići od ruke (Da se sić i bosti tebi je brez muke, / *Da dila hrabrosti idu ti od ruke* 93, 953-954); imati srama (Da ljubav očića po sebi ne sama, / *Razbora kê cica ne ima ni srama* 142, 213-214); ispuniti obećanje (Zato hod' ufanja k meni s sarcem punim, / *Da ti obećanja sva virno ispunim* 148, 431-432); ispuniti želju (Evo mnom ne osta *ispuniti želju* / Tebi momu dosta dragu prijatelju 126, 15-16; Za da se veselju ja i ti, ti moju / *Spuni, a ja želju ispunit* ću tvoju 145, 341-342); izustiti rič (Kad pojde, *rič* ovuj dopokon *izusti*: / Nepomnjom, ženo čuj, gosta ne zapusti 145, 317-318); naknaditi šćetu (Jere oca radi meni kralj tuj *šćetu* / I bratu *naknadi* malu još ditetu 74, 243-244); nasititi oči (Nje čela za diku i za dragost mnogu / *Oči se človiku nasitit* ne mogu 38, 11-12); nositi (koga) srid sarca (Znaj, se ponosila nisam ja od njega / *Neg ga li nosila srid sarca* mojega 85, 693-694); okusiti radost (Nu *okusih* slaju *radost* u toj vrime / *Neg da tko po raju za on čas vodi me* 126, 3-4); okusiti slast (Jeda ju štogodi moja rič iskusi / *Prí nego slobodi svoje slast okusi* 68, 85-86); podati viru (Komu obećala ti se si bit lada / *I viru podala* miste mu zaklada 89, 811-812); podnositi muke (Upala u ruke gusarom prihudim / *Ovako sve muke podnoseć* da trudim 70, 109-110); prigara ti k nohtu (svića) (Jeda tko iz vića nebeskoga zgara / *Pozril je gdi svića k nohtu mi prigara* 79, 457-458); prijmati se sarca (S strane mi pak druge *sarca se prijima* / Tuga zacić tuge gospoja kú ima 68, 71-72); pristati k misli (Tobom što se može, brate, ne ostani, / *A ti odzgor, Bože, k misli mi pristani* 68, 95-96); proliti suze (Kê znam da *suzice* za radost *proliše* / *Niz rumeno lišće kí čas te vidiše* 115, 13-14; Slaje ja *proliju suzice* za žalost / *Neg družu smih smiju grohotom za radost* 36-37, 29-30); proniti glas (Tih biše u svitu, smin i barz na dilo, / *Toj mu je po svitu slavan glas pronilo* 93, 941-942); rastaviti se s dušom (I da bi mejutoj san me ne ostavil, / *Bio bi život moj s dušom se rastavil* 54, 71-72); skaršiti obećaj 'prekršiti obećanje' (Što ufam izvarši, neka se gizdavi / *Obećaj ne skarši* majke od ljubavi 138, 111-112); staviti prid oči (Mogu nam očito *staviti prid oči* / Što god im skrovito tva misal potoči 120, 117-118); steći slavu (Ter se ja ne nadam imena uviku / *S ovoga što skladam ni slavu steć* niku 103, 33-34); tarpiti bol (Toj počah hlepiti smart po me da pride, / *Ne moguć tarpiti bol* ka me razide 53, 69-70); učiniti sramotu (K tomu me si potaknuo da dopustim nadvor da izajde, veleći da mi

sramotu neće učiniti, str. 63); ukazati put (Samo čudna sila ljuvena poraza / Od takova dila služi *put ukaza* 65, 11–12); upasti u ruke (*Upala u ruke* gusarom prihudim / Ovako sve muke podnoseć da trudim 79, 109–110); vaditi dušu (I čarno iz bila oko meda slaje / Kim *dušu* iz tila *vadi* poziraje 38, 7–8); vratiti zajam (Miseć kad pokrati sunčenu svitlost nam, / A zemlja kad *vrat*i isti mu taj *zajam* 105, 129–130); zadati ranu (Jer svak zna da oni *ki t' ranu tuj zada*, / Ki se hrabro poni došad odizada 111, 41–42); zajti sa drumu (Ti dake pun toga koji si razuma / *Ki t' ne da pravoga da zajdeš sa drumu* 111, 35–36).

Ako u Lucićevim frazama možda ima i kalkiranja, ne treba zaboraviti da bi on i takve mnogo teže preuzeo da nije našao temeljni uzor u bugaršticama. Ako se neke Lucićeve fraze (i uopće bilo koji od ovdje spomenutih jezičnih elemenata) mogu naći i u književnim djelima nastalim prije njegovih, ne može se osporiti da Luciću pripada čast što je u svojoj razmjerno maloj zbirci od nešto preko tri tisuće stihova sakupio više raznovrsnih, za budući razvoj važnih jezičnih novina nego itko prije njega.

Već je i sâm Lucić, tragajući za rimom, znao parafrazirati svoju vlastitu frazu; tako npr. *ispuniti želju* postaje:

S dobićom svi tarzi tvoji izajdite, / Tve *želje* ubarzi *pune se najдите* (73, 225–226)

Neke njegove u današnji jezik preuzete fraze donekle su izmijenjene, i to ili zbog težnje da se manje izražajan glagol zamijeni izražajnijim (pa npr. *doći na pamet* postaje *pasti na pamet*) ili pak u vezi s promjenom glagolske rekcije (*nositi srid sarca* – *nositi u srcu*).

Ali frazom u suvremenom književnom jeziku može postati i takva veza koja to u hvarskih pisaca nije bila. Oni npr. upotrebljavaju glagol *tratiti* sa značenjem 'trošiti; uništiti; ubiti' (Hektorović: Zatim tanke *soli* ka se kupi liti, / *Ku trate* na stoli ljudi plemeniti 175, 73–74; Lucić: A pomoć koga mož' ter mu pomoć kratiš, / Ne išći drugi nož kojim *ga potrat*iš 130, 131–132). U njih glagol *tratiti* nema još onu stalnu pejorativnu nijansu kao danas, pa Lucićeve riječi:

Malo ti jak u san s tobome *potratih* / *Urimenta* niki dan kad se tuj uvratih (126, 1–2)

njegova prijatelja Martinčića ne vrijeđaju, nego počašćuju. Kako u suvremeni jezik nije ušao glagol *tratiti* sa svojim prvotnim značenjem (već ga je istisnuo drugi glagol, *trošiti*), zgodna je veza, nađena u Lucića, postala frazom: *tratiti vrijeme*, pa riječi i sl.

Plodotvorni susret hvarskih pisaca – posebno Lucića – s bugaršticama, tim narodnim pjesmama zrela jezičnog izraza, nije međutim te

pisce našao potpuno nespremne. Oni su i od svojih prethodnika, najstarijih hrvatskih petrarkističkih pjesnika, a s njima zajedno iz klasike i od drugih stranih uzora, preuzeli bezbroj personifikacija, u kojima je dolazilo do velike jezične nediscipline, do temeljite zbrke oko toga kakve (po životnoj logici) glagolske radnje može obavljati koji subjekt. Dovoljan je za to sa samog početka Lucićeva kanconijera primjer kojem bismo analogije lako našli u Džore, Šiška i ostalih:

Hlepi sarce moje gospoji otvorit / Britke rane koje hoće ga umorit
/ Dano ja za bolje, manjega zla cića / Tuj zled ka ga kolje ne
dam da očića, / Za da mi vila taj ne vazme pak oni / Medeni poziraj kî mi smart odgoni; / Ki mi oslajuje ljuvena nalipa / Gorkost ka me truje, ka mi sarce cipa (27, 1-8)

Stari su naši književnici na taj način pripravnici dočekali bugarštice i njihov metaforizirani jezik te se njime okoristili, ostavljajući i nama u baštinu novu rječitost.

Nešto o tvorbi

I dok je tako veza s narodnom književnošću pospješivala obogaćivanje književnog jezika, za piscima hvarškoga kruga stajala je tradicija srednjovjekovne književnosti i njen staroslavenski jezik hrvatske redakcije. Da se ne govori o Hektoroviću, i sâm »stiliziraniji« Lucić piše npr.:

Pače volim tvoja raba kupovita / Biti neg gospoja svim kraljem od
svita (55, 13-14)

Ali ono što nam kao staroslavenski ostatak osobito udara u oči pripada u područje tvorbe riječi: neobično velik broj glagolskih imenica. U tome je Hektorović bogatiji od Lucića; pri kraju *Ribanja* čitamo:

Očućenja naša s kih čudna množ gine / Ne dajmo da paša budu
kê taščine. / Uidinjje, slišanje, obonjanje s timi, / Garla okušanje,
taknutje za njimi (218, 1573-1576)

Iako Lucić u metričke svrhe upotrebljava lako zamjenljive glagolske imenice (*Uidinjem* ljudi svih najmanju vidit moć 106, 144), u njega su na više mjesta potvrđene za osjetila riječi *vid* (31, 8; 50, 4; 130, 107) i *sluh* (97, 8); u Pelegrinovićevoj *Jejupci*:

Imam bilja i od *vidi*, imam tojer i od sluha (317-318)

Prilikom da se imenica i glagolska imenica varira radi metra oni se rado koriste, pa Lucić pored češćega *želja* ima *želinje* (103, 60), po-

red *šetnja* (76, 351) – *šetanje* (74, 272), pored *molba* – *prošenje* (55, 4) i dr. Glagolske imenice dolaze i u proznim posvetama i poslanicama: u toj oratorskoj prozi redovno se šalje *pozdravljenje* i sl.⁵⁹

Unatoč obilju glagolskih imenica, u pisaca hvarškoga kruga susrećemo se s vrlo bogatom tvorbom drugih imenica (kod kojih su mnoge sinonimi glagolskima); izrazito je bogata tvorba prefiks + korijen.⁶⁰

Iz mnoštva primjera može se naslutiti da je takva tvorba u 16. st. bila na Hvaru još vrlo produktivna. Neke od tih imenica, doista, još se formiraju. Za današnje 'narod' upotrebljavaju pisci hvarškoga kruga *jezik* ili *puč*, a imenici *narod* značenje varira, jer je to većinom ono što se narodi:

I *narod* u njemu od ljudi bud' plodan (100, 134); Da budi da će vās taj *narod* i puci / Svikati se na nas s oružjem u ruci (147, 391–392)

Od sufikslnih tvorbi imenica osobito se ističe skupina onih što znače svojstvo i završavaju sufiksima: *-ina*, *-ost*, *-ota*, *-oća*. Na jednostavnom pitanje: zašto u današnjem jeziku imamo uz neke osnove samo jedan, uz druge drugi sufiks, a uz neke po dva i tri – mogao bi bar donekle odgovoriti Lucić. U njega dolazi *čistoća* (gdje su sufiksi *-ost* i *-ota* potisnuti iz eufonijskih razloga, zbog skupine *-st-* u osnovi); ustaljuju se *radost*, *mladost*, *žalost*, *kripost* i sl.; *lipost*, taj metricizam starijih pjesnika, sve više uzmiče pred tvorbom *lipota*.

Sa sufiksom *-(n)ik* imaju hvarski pisci, posebno Lucić, dosta i danas poznatih imenica (karvnik, pomoćnik, govornik, protivnik, stanovnik, dužnik, ljubovnik), među njima i *pisnik* (koju suprotstavlja arhaizmu *pisnivac*), a mogle bi se iskoristiti i ove Lucićeve: *zavidnik*, *razumnik*, *gladnik*.⁶¹

⁵⁹ Jedan je to od dokaza da proznost nije garancija da je jezik nestiliziran.

⁶⁰ U Lucića (kurzivom tiskane također u Hektorovića): *isklad*, *istok*, izrod, izvit 'isprika', *način*, narod, *nauk*, *obraz*, *obrok*, *obrov*, *odgovor*, *ogled*, okon, osud, *otok*, pogled, *pohit*, *poklon*, *pokoj*, *pokrov* 'ploča', ponik, poraz, *posluh*, *pospih*, *potok*, potop, *povrat*, pozor, *prikor*, prostor, *prozor*, *razbor*, *razgovor*, *razlog*, *razum*, srok 'uzrok', stvor, suton, ujid, ukred, *umor* 'smrt', *ures* (ureš), *uzdah*, uzrast, *uzrok*, zajam, zaklad, *zakon*, *zapad*, zarok, zavit, *zbor*, *zgovor*. Nadene samo u Hektorovića: izgovor, izmin, izvor, naslon, obid, oblak, otrov, pobuk, pohlep, pokriv 'poklopac', pomen, prigovor, rasap, rastark, sklad, ulog 'bolest', uskok, zaslon. Nadene samo u Pelegrinovićevoj *Jejupci*: izbor, obzir, osin (možda ž. r.?), otkup, porod, sajam, urok, uzdar, začin, zaklop, zazor.

⁶¹ Zanimljivo je da tu imenicu Lucić ne izvodi od čakavskoga pridjeva *lačan*, nego od štokavskoga *gladan*.

Zaključak

U ovom razmatranju o jeziku pisaca hvarškoga kruga došao je do osobita izražaja jedan književnik, Hanibal Lucić, i one jezične pojave koje ne čine temelj, sustav jezika. Upravo bi nam to moglo približiti odgovor na važno pitanje: zašto su ti stari pisci nama daleki po fonetško-fonološkom i morfološkom sustavu svojega jezika, a ipak po nečemu toliko nam blizi, naši?

Otvaranje književnika hvarškoga kruga prema hrvatskom sjeveru, započeto u podtekstu i kontekstu sadržanim patriotskim opredjeljenjem Pelegrinovićeve *Jejupke* i nastavljeno u Lucićevim djelima (pogotovu u *Robinji*), dovelo je na Hvaru do prihvaćanja štokavske narodne pjesme kao književnoga glasnika sjeverne Hrvatske, u kojoj su na početku 16. st. tekstovi pisane književnosti bili doista rijetkost. A jezik i stil narodne pjesme nisu za južnu Hrvatsku bili samo skladišta iz kojih, kao sitni lopovi, potkradaju jedino pjesnici leutaške manire; ondje se ne ponavlja – kao u pačjoj školi – samo *srdašce* i *sunašce*, *rumeni obraz* i *zelena trava*, nego štokavska usmena književnost postaje, i to u prvom redu na čakavskom tlu, onim fermentom koji će pospješiti procvat izražajne strane jezika pisane književnosti i namrijeti leksički izbor koji kasnije postaje jednim od temelja hrvatske *koine* novoga vremena. Crpući iz tradicije i iz nečakavskih izvora te – po uzoru na svoje pretходnike – puštajući svoju riječ na milost i nemilost stihu,⁶² pisci su hvarškoga kruga (osobito Lucić) udarali temelje takvu književnom jeziku koji neće biti sveden na uvijek lako predvidive formule (kao staroslavenski u svojem najstrožem obliku) ni toliko nesklon preljevima (kao dijalekat), nego u najboljem smislu razgranat i bogat. Kada godine 1847. Antun Mažuranić (kao 1. knjigu Izborna starih ilirskih pjesnika) izdaje upravo djela Hanibala Lucića, onda ilirski zanesenjaci dobivaju za uzor tekstove čijim se jezikom mogu oduševiti pod jednim jedinim uvjetom: da se ne dadu odbiti njegovim fonetskim i morfološkim arhaičnostima. Pa mada je književna proizvodnja našega juga bila prije 19. stoljeća poznata nekima na sjeveru (npr. ozaljski krug, pisci u Slavoniji i dr.), djela pisaca južne Hrvatske ipak su s velikim zakašnjenjem od tri stoljeća (zbog nepovoljnih povijesnih uvjeta) napokon općenito prihvaćena i u krajevima izvan »oplovita mista«, kojima su ih njihovi tvorci – jednako kao svom užem zavičaju – i namijenili. Davno ugasla vrela pisane riječi tako ponovo oživljavaju i moderno se središte hrvatskoga kulturnog i književnog života gradi ne samo na svijesti da smo imali stariju književnost nego i na plodonosnom iskorištavanju njezinih tekovina. Iako od tih starih djela mogu neka manje, a neka više služiti kao uzor (jer npr. Hektorovićevo remek-djelo *Ribanje*,

⁶² A što je činjenica da se starija hrvatska književnost nekoliko stoljeća sastojala pretežno od stihova značila za razvoj književnog jezika – nije još ni izdaleka dovoljno proučeno.

tiskano isto tako za ilirizma 1846. u Dalmaciji, u Zadru, svojom zgusnutijom čakavštinom nije moglo zanijeti raspjevane stihotvorce Gajeve družbe u tolikoj mjeri kao Lucićevi stihovi), ipak onaj korpus starije književnosti koji je ilircima bio poznat (u njemu i velikani kao Marulić i, osobito, Gundulić) služi im – i to pri njihovim prvim koracima – kao udžbenik književne i književnojezične vještine.

Ono što nas neodoljivo vuče da proučavamo jezik pjesnika *Jejupke* i *Robinje* (pa i *Ribanja* i djela svih ostalih starijih hrvatskih književnika) bolje da ne bude kao što je uobičajeno: samo traženje razlika. Možda bismo nešto mogli naučiti i od iliraca. Kada, naime, ta starija razdoblja hrvatske pisane riječi budemo proučavali tako da različitosti prema današnjemu jeziku uzmemo u obzir radi razumijevanja, a istaknemo sličnosti i jednakosti, otkrit ćemo pravu vezu s njima i postati svjesni koliko su nam stari mnogo ostavili u naslijeđe i koliko nam još zapravo nude. A crpenje iz pretpreporodne književnosti nikako nije dovršeno za ilirizma, nego traje i treba da traje.